

Crnogorski glasnik

GODINA XXIV. _ BROJ 151. _ SIJEČANJ-VELJAČA / JANUAR-FEBRUAR _ 2025.

Osvrt na prošlogodišnje aktivnosti sa godišnje skupštine Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag

Predstavljanje knjige Save Bogdanovića, Zagreb

Demantij

Na informaciju iz članka 149. broja Crnogorskog glasnika (stranica 22.) pod naslovom: „Četvrta sjednica predsjedništva Društva Montenegro Zagreb“

U posljednjem dijelu članka piše: „Od ostalih pitanja Predsjedništvo je raspravljalo o sudjelovanju Crnogoraca u nadolazećoj manifestaciji "Dani nacionalnih manjina Grada Zagreba", zatim o organizaciji "Lučindanskih susreta 2024." te o apelu Vlaste Bulajić, udovice Veljka Bulajića, koja moli za pomoć u uređenju Veljkova groba s njegovim spomenikom (obitelj planira da bi ga izradio Dimitrije Popović).

Apel gospođe Bulajić bit će prezentiran još i na Skupštini Društva, na skorašnjoj sjednici Vijeća

crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba te na nadolazećoj sjednici Predsjedništva Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske (NZCH). Također, objavljujemo ga i u "Crnogorskom glasniku", časopisu koji izdaje NZCH i služi informiranju o aktivnostima crnogorske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.“

Autor članka ispričava se obitelji i čitateljima na pogrešnoj vijesti.

Obitelj Bulajić samostalno je financirala trošak grobnice i izgradnju spomenika. Nacrt spomenika autorsko je djelo člana obitelji. Spomenik je postavljen još u jesen 2024. godine.

DE JE ŠTO

ZAGREB

Intervju s novim predsjednikom Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba

UMAG

Skupština Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag

Baštinici i potomci Crnogoraca u Hrvatskoj

PRIOLOG

Svečani početak proba pjevačkog zbora u Crnogorskom Domu

O svjetlosti u mračnim vremenima

Hvala medijima

Komunističke grudi

CRNA GORA

Veliko otkriće u Crnoj Gori: Novi biljni rod i vrsta u Europi

Intervju s Dimitrijem Popovićem

Ovoga niđe nema

SPLIT

Predstavljanje knjige "Iza ogledala" Nataše Kovačević – Njezvanove

Zimska sjećanja: Četiri velikana crnogorske umjetnosti

CRNOGORSKA TRPEZA

Ukusi Crne Gore

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Trnjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijece.crnogoraca.zagreb@gmail.com, drustvo.montenegro@gmail.com, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

Za izdavače: Nenad Bogdanović i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Bojan Radulović, Danilo Ivezić, Ružica Mitrović Maurović, Milica Radojičić Mikulić * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada/Tiraža 1000 * Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba. Pozivamo Crnogorke, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i priložima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima. Zbog poskupljenja poštanskih usluga prema inozemstvu morali smo smanjiti broj inozemnih pošiljki. Glasnik i dalje možete preuzeti u digitalnom obliku na našoj web stranici <https://www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr/glasnik/>.

INTERVJU S NOVIM PREDSJEDNIKOM VIJEĆA CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA

U ovom broju donosimo razgovor s Bojanom Radulovićem, novim predsjednikom Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba

U oktobru prošle godine preuzeli ste Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, koliko ste zadovoljni sa zatečenim stanjem u Vijeću?

Vijeće je koliko sam mogao primijetiti vođeno pedantno i stručno, kako već i sama gradska uprava potražuje, tu nema mjesta za nikakve greške jer se one vrlo brzo otkriju i može ih se isto tako brzo i riješiti. Za razliku od sufinanciranja od strane Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske (koje sufinancira udruge i saveze udruge), Grad Zagreb tijekom cijele godine stalno traži od nas da im podnosimo izvještaje na raznim razinama, a vremenski gledano neki postupci se moraju provoditi čak i na mjesečnoj bazi, tako da smo vrlo brzo alarmirani ako je učinjen neki propust. Da, uvijek ih je bilo, i bit će ih, jer Vijećem upravljaju ljudi a ne kompjuteri, ali se ti propusti, kako sam već rekao, vrlo brzo poprave. U 2024. godini starom vodstvu je rad uvelike otežalo zdravstveno stanje tajnika Vijeća koji je na početku godine doživio moždani udar, ali do kraja godine Vijeće je provelo programe i uvelo čak i jedan novi, tako da je u tome smislu Vijeće uspješno odradilo 2024. godinu. Ja sam u toj godini odradio samo dva mjeseca kao predsjednik te moram reći da ću svoj učinak u vođenju Vijeća jače osjetiti kada sam samcat odradim kao predsjednik cijelu 2025. godinu. Mislim da će to biti moj pravi test, prazna ploča koju moram ispisati.

Spominjete programe koji su odradjeni u 2024. te jedan novi koji je uveden. Kako je moguće da se usred godine mijenja program rada Vijeća?

Mi nismo udruge ili savez udruge i nas ne sufinancira Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske. Mi smo predstavničko tijelo koje predstavlja crnogorsku nacionalnu manjinu Grada Zagreba koje biva izabrano na manjinskim izborima u gradu svake četiri godine i nas financira Grad Zagreb, koji ima drugačija pravila od Savjeta za nacionalne manjine RH. Kako sam već

rekao, s tim pravilima dolaze i rigorozna izvještavanja i raznorazni postupci, od kojih neke moramo ponavljati čak i na mjesečnoj bazi. Grad Zagreb dopušta izmjenu programa, što kod Savjeta, osim u nekim iznimnim slučajevima, ne postoji kao opcija. Dovoljno je da se vijećnici okupe na sjednici vijeća i donesu odluku o izmjeni. To je, dakako, čak i potreba jer se tijekom godine mogu događati, i događaju se, promjene na koje ne možemo utjecati – primjerice da netko otkaže svoj dolazak ili primjerice ne stiže zbog silnih obaveza napisati svoju knjigu do kraja tekuće godine, pa predstavljanje te knjige možemo u Zagrebu realizirati tek iduće godine.

Koliko onda Vijeće održi sjednica u godini?

Ovisi je li riječ o izbornoj godini ili ne. Također, u 2024. godini smo imali i promjenu vodstva gdje sam ja izabran za novog predsjednika, a Maša Savićević za novu potpredsjednicu vijeća pa je i to već sjednica više. Nema tijekom godine toliko mnogo promjena programa da bi se stalno vijećalo i sjedničilo. U pravilu, s obzirom na to koliko smo sredstava utrošili u prvih pola godine (i koliko planiramo u drugom dijelu godine) program na sjednicama blago korigiramo prvo pred polugodišnje izvješće Gradu, zatim eventualno pred Lučindanske susrete, i onda krajem godine - ukoliko nam je u međuvremenu uletio neki zanimljiv projekt, a koji prije godinu dana kada je pisan i Gradu predan cjelokupni program rada Vijeća nije bio predviđen a eto ipak smo ga odlučili realizirati. Dakako, sjednica će se održati i zbog samih procedura u Gradu Zagrebu. Primjerice, u prošloj je godini donesena odluka da vijećnici više neće dobivati iste iznose za svoje sudjelovanje u tom predstavničkom tijelu već da će svako vijeće u Zagrebu samo odlučivati kako da vijećnicima rasporedi ta sredstva. To je pametna odluka grada jer se tako nagrađuju oni vijećnici koji dolaze na sjednice, sudjeluju u realizaciji programa i općenito pomažu rad Vijeća, a smanjuje se naknada za onog vijećnika koji ne dolazi na sjednice. To je motivator da se dotični više potruži što će onda rezultirati time da će mu se u idućem mjesecu povećati

naknada, odnosno nagrada za njegov iznenada pronađeni entuzijazam za rad u Vijeću. I za tu Odluku je trebalo odraditi sjednicu, i zaključci te sjednice preneseni su nazad gradu u vidu Zapisnika sjednice.

Koji je to program koji je "uletio" prošle godine a koji je bio toliko zanimljiv da ste ga odlučili realizirati i zbog toga organizirati sjednicu kako bi ga se uklopilo u Program rada Vijeća?

Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba je 26.9.2024. u Crnogorskom domu organiziralo predstavljanje knjige iznimno poznatog i popularnog nizozemskog pisca A. den Doolaarda "Zemlja iza božjih leđa" (Het land achter Gods rug, 1956.), koja je radnjom i pričom smještena u Crnu Goru tijekom II. svjetskog rata. Prijevod romana tog poznatog nizozemskog pisca je 2022. štampao Crnogorski međunarodni institut za štampu iz Nikšića i to je prvi put da je od strane ovlaštenog prevoditelja preveden s nizozemskog na crnogorski jezik. Prijevod je uradila profesorica Jelica Novaković Lopušina, urednik i priređivač je Radmila Perović a ilustraciju na koricama knjige izradio je akademski slikar Pero Nikčević. U Crnogorskom

domu knjigu je predstavila urednica i priređivačica izdanja Radmila Perović a na predstavljanje knjige došli su uzvanici: Ivar Scheers - Savjetnik / Zamjenik Šefa Misije iz Veleposlanstva Kraljevine Nizozemske i Anđela Darmanović – II. sekretarka Ambasade Crne Gore u Hrvatskoj. Dolazak predstavnika iz holandske ambasade ne iznenađuje jer je ovaj roman bio jedan od najčitanijih knjiga u Nizozemskoj i Velikoj Britaniji sedamdesetih godina prošlog stoljeća a sam autor knjige je njihov vrlo poznati pisac. Nama je sve to bilo vrlo zanimljivo, cijela ta priča oko knjige a samog autora koji je posjetio Jugoslaviju 1953., upoznao Tita, Đilasa, jugoslavenskog nobelovca za književnost Ivu Andrića i Branka Draškovića (jedan od najuglednijih jugoslavenskih diplomata) koji ga je poveo u Crnu Goru kod njegovih roditelja da vidi most na Tari o kojemu je potom A. den Doolard pisao te knjigu posvetio inženjeru Lazaru Jaukoviću koji je bio rodom iz Šavnika i koji je učestvovao u izgradnji mosta na Đurđevića Tari (1937.-1940.). Podatke o inženjeru Lazaru Jaukoviću den Doolard je isprepleo s legendom po kojoj je on bio projektant mosta (a ne Mijat Trojanović) te kako su ga ratne okolnosti navele da ga poslije mora eksplozivom

srušiti. Naime, da bi usporili ulazak fašističke vojske u Crnu Goru partizani su 1942. odlučili da sruše most a taj su eksplozivni zadatak povjerali upravo graditelju, Lazaru Jaukoviću. Zbog tog čina otpora talijanski vojnici su strijeljali Lazara na ostacima mosta a bista u njegovu čast se i danas nalazi pored samog mosta, kao svjedok jedne priče o Tari. Mislim da ćete, sada kada ste sve ovo čuli, razumjeti zašto je bilo važno organizirati sjednicu i u Program rada Vijeća uvrstiti ovakav rijedak kuriozitet.

Što je u pogledu informiranja i izdavačke djelatnosti Vijeće radilo u 2024. godini?

S obzirom na značenje naše web stranice, njenu funkciju i ulogu, Vijeće je u 2024. godini nastavilo s objavlivanjem događanja i aktivnosti koje se odvijaju u okviru crnogorske nacionalne manjine u Zagrebu i Republici Hrvatskoj. Putem web stranice Vijeće ispunjavali smo svoju obavezu (i potrebu) informiranja pripadnika crnogorske nacionalne manjine o svim aktivnostima, kao i o svim bitnim političkim, kulturnim i drugim društvenim događanjima u Zagrebu, Hrvatskoj i matičnoj zemlji od značaja za crnogorsku nacionalnu manjinu. Na stranici smo redovito objavljivali sve informacije o svim aktivnostima koje pokreće Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, ali i Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" - Zagreb. U 2024.

se nastavilo s ažuriranjem novih tehničkih rješenja i promjena sukladno novim zahtjevima u tehnološkom i programskom smislu. Nakon ovoga, onaj dio "koji se vidi", dakle vizualni redizajn, ćemo realizirati u 2025. godini. Iako sredstva za naš časopis "Crnogorski glasnik" u pravilu pokriva Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske (sredstvima iz državnog proračuna RH), uvriježilo se tijekom godina da jedan honorar u godini za glavnu urednicu pokrije Vijeće i tako smo učinili i u 2024. godini. To je mala pomoć Nacionalnoj zajednici, ali opet vrijedna pomoć koja je uvijek dobrodošla, sve u cilju održavanja i poboljšavanja kvaliteta našeg manjinskog tiskanog glasila. U prošloj godini Vijeće je tiskalo i jednu knjigu. Zove se "Nema ig nasvijet" a autor je Vladimir Vlado Četković. To je njegova treća knjiga posvećena očuvanju autohtonosti i izvornosti crnogorskog jezika, koja hrvatskoj publici i crnogorskoj nacionalnoj manjini u RH prenosi lingvističke načine komunikacije u sjevernom dijelu Crne Gore. Knjiga predstavlja zaokruženu cjelinu od riječi, izreka, kletvi, uzrečica, anegdota, specifičnog razgovora i komunikacije u kojima je sadržana mudrost ljudi bez "velike škole" ali sa "životnim fakultetima".

Poznato je da Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" – Zagreb svojim programom "Dokumentarni film u Crnogorskom domu" privlači podosta gledatelja. Sudjeluje li Vijeće u tom

programu?

Svakako, mogli bismo reći da Vijeće sudjeluje u svakom programu i Društva i Nacionalne zajednice Crnogoraca jer su članovi Vijeća u biti članovi Društva Montenegro. Naime, upravo Društvo Montenegro predlaže kandidate za vijećnike pred održavanje manjinskih izbora u Gradu Zagrebu. A s obzirom na to da članovi Društva realiziraju program dokumentarnog filma, u biti vam se svodi na to da i vijećnici volonterski sudjeluju u tome. Još kada se uzme u obzir da je Društvo Montenegro članica saveza udruga - Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske - ispada zapravo da svi rade sve i svi svima pomažu, bez obzira na to tko na papiru realizira program.

Vijeće je u prošloj godini u Zagreb dovelo "Trio variete Montenegro" koji je oduševio zagrepčane. Kako je došlo do te suradnje?

Govorite o programu koji mi službeno zovemo "Obilježavanje značajnih datuma i obljetnica" i kojime u biti samostalno realiziramo proslavu 21. maja (Dana neovisnosti Crne Gore), i kojime u manjem dijelu sufinanciramo "Lučindanske susrete u Zagrebu". Pitanje očuvanja nacionalnog identiteta crnogorske nacionalne manjine u Gradu Zagrebu jedan je od prioritarnih zadataka Vijeća, što nameće i obavezu učešća članova Vijeća u manifestacijama Petrovdanskog sabora Crnogoraca Hrvatske, Dana nezavisnosti Crne Gore i Lučindanskih susreta u Zagrebu, koje organizira Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" - Zagreb i Koordinacija vijeća crnogorske nacionalne manjine na području Republike Hrvatske, kao i obilježavanja značajnih godišnjica iz crnogorske povijesti uz učešće i u financiranju dijela troškova takvih manifestacija. Trio variete Montenegro nam je bio gost povodom 21. maja (Dana nezavisnosti Crne Gore) a do te je suradnje došlo putem Muzičke akademije iz Crne Gore. Ono što je oduševilo sve prisutne je činjenica da su na pozornici spojeni harmonika, flauta i flamenco gitara – što je dvoranu ispunilo opojnim nesvakidašnjim zvukom. Još kad se uzme u obzir da su izvodili i tradicionalne crnogorske pjesme, jasno je zašto su prisutni bili toliko oduševljeni.

Osim glazbe Vijeće se bavilo i kazalištem?

Tako je. Mi uvijek pratimo zanimljive predstave u Crnoj Gori koje bismo mogli da dovedemo u Zagreb, koje produkcijski nisu pretjerano zahtjevne i u kojima ne glumi velik broj glumaca. Prateći situaciju zamijetili smo kazališnu predstavu u kojoj glumi dvoje glumaca, pod nazivom "Đe si za Novu?". Dvoje crnogorskih glumaca (Marija Đurić i Lazar Đurđević) okupljeni

u ad hoc nezavisnoj produkciji besplatno su za zagrebačku publiku (i crnogorsku manjinu u Zagrebu) izveli predstavu u Histrijskom domu u Zagrebu u vrijeme adventa, s obzirom da je riječ o prigodnoj božićno-novogodišnjoj predstavi. Novinari s Otvorene televizije (OTV) snimali su prilog o predstavi a došli su i Tanja Horvatin iz Gradskog ureda za kulturu i civilno društvo Grada Zagreba i ambasador Zoran Janković – privremeni otpravnik poslova u Ambasadi Crne Gore u Hrvatskoj.

Nakon preuzimanja vodstva u Vijeću jeste li donijeli neke nove odluke, velike rezove, neku novu politiku?

Ja sam vam sklon krilatice "ako nešto nije potrgano ili pokvareno – onda nema potrebe da se popravlja". Dakako, bivši predsjednik Dušan Mišković i ja pripadamo drugačijim generacijama, što već u startu daje zaključak da će stvari biti drugačije nego dosad, ali bez bolnih rezanja, tektonskih poremećaja, onoga što se u medijima - kada pišu o dnevnoj politici u Hrvatskoj - naziva "politikom revanšizma". Uopće nisam sklon takvim suludim ponašanjima i zanima me samo progres i učinkovitost. Drago mi je da sam krajem 2024. godine imao priliku sam samcat napisati novi Program rada Vijeća za 2025. godinu (osim nove knjige Vlade Četkovića koja je već ranije bila dogovorena). Čovjeku to godi u smislu izazova, kada je nešto baš "vaše", i sada ste vi u potpunosti za to odgovorni, bez izgovaranja da je netko drugi napravio neku omašku. Od promjena koje sam uveo mogu reći da sam povećao sredstva za provedbu "Lučindanskih susreta u Zagrebu". Naime, cijene usluga na tržištu iz mjeseca u mjesec toliko divljaju da sam želio spriječiti da nam se ne dogodi da strepimo nad realizacijom tog programa. S obzirom na to da određeni broj naših vijećnika sudjeluju kao svirači/pjevači u Pjevačkom zboru Motenegro Zagreb, uveo sam i sufinanciranje tog zbora na način da mu se pomogne u prijevozu na nastupe ili kod situacija servisa/popravaka instrumenata. Posebice sam ponosan na dovođenje izložbe „Hrvatski fotografi i Crna Gora" u Zagreb. Unutar tog projekta inozemne suradnje planiramo realizaciju izložbe i predavanja redovne univerzitetske profesorice prof. dr. Maje Đurić iz Crne Gore. Autorica je redovni profesor Istorije fotografije te urednica oblasti fotografije za Leksikon likovnih umjetnosti CANU. Ovom izložbom planiramo izložiti cijeli niz djela. Obimna je to građa i ona obuhvaća i hrvatske fotografe koji su radili u Crnoj Gori i crnogorske fotografe koji su hrvatskog porijekla.

Predsjedniče, zahvaljujem se na vremenu koje ste posvetili ovom intervjuu.

Hvala vama, želim vam da nastavite s uspješnim radom vođenja Crnogorskog glasnika.

BAŠTINICI I POTOMCI CRNOGORACA U HRVATSKOJ

Tekst i fotografije: Bojan Radulović

Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Montenegro - Zagreb organiziralo je 20.2.2025. u sklopu svojeg programa "Književne večeri u Crnogorskom domu" predstavljanje knjige Save Bogdanovića, hrvatskog i crnogorskog sociologa, znanstvenika i sveučilišnog profesora, pod nazivom "Baštinici i potomci Crnogoraca u Hrvatskoj".

Uz autora, knjigu i projekat su predstavili još i Izvanredni profesor dr.sc. Petar Popović te Alija Šukurica, predsjednik Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" – Zagreb, a u publici je zamijećena prisutnost uvaženog ambasadora Zorana Jankovića i 1. sekretarke gospođe Ražnatović, iz Veleposlanstva Crne Gore u RH. Predsjednik Šukurica pozdravio je sve prisutne i zahvalio im na dolsaku u Crnogorski dom a profesor Popović prisutnima je objasnio da je bilo predviđeno da profesor Bogdanović knjigu uradi u suautorstvu s dr. sc. Vjekoslavom Afrićem ali je gospodin Afrić iznenada obolio od teške bolesti koja ga je odvela na operacioni stol i prikovala na dulje vrijeme uz krevet.

Unatoč iznenadnoj nesreći koja je zadesila ovaj projekat, profesor Bogdanović preuzeo je na svoja leđa cjelokupni proces – od stvaranja anketnih upitnika i diseminacije istih, do interpretacije statističkih podataka i rezultata dobivenih putem njih. Riječ je u biti o znanstvenom projektu Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske za 2024. godinu, iz područja njezine izdavačke djelatnosti. Unutar tog programa trebalo je biti održano i predstavljanje knjige u 2024. godini ali je zbog već spomenute bolesti suautora knjiga završena u zadnji čas, u decembru, pa je predstavljanje prebačeno u 2025. godinu, u program Društva Montenegro Zagreb "Književne večeri u Crnogorskom domu". Sama knjiga nije ni iz čega nastala, ona je nastavak knjige "Crnogorci u Hrvatskoj" koju su akademik Ivan Cifrić i prof. dr. sc. Sava Bogdanović napisali 2011. godine unutar izdavačkog programa Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, odnosno projekta

"Crnogorci u Hrvatskoj – Istraživanje sociokulturnog profila i statusa Crnogoraca u Hrvatskoj". Ta je knjiga također nastala na osnovu znanstvenog istraživanja putem statističke metodologije anketiranja i govori o tadašnjem stanju Crnogoraca. Knjiga izdata 2024. godine otišla je korak dalje i za svoj predmet istraživanja odredila je potomke, odnosno "baštinike", Crnogoraca u Hrvatskoj - dakle ne Crnogoraca koji su se doselili iz Crne Gore zbog posla ili obrazovanja pa su se oženili/udali i ostali u Hrvatskoj, nego njihovu djecu, unuke i praunuke - koji su rođeni u Hrvatskoj - kazao je Petar Popović.

Istraživanje je provedeno na temelju postulata sociološke znanosti ali bitnije je za prosječnog čitatelja istaći da su zahvaljujući golemoj širini autora i njegovom velikom umijeću (koje je tijekom svoje bogate karijere stekao u obrazovanju) suhoparni brojevi statistički rezultati vehementno i razumljivo interpretirani. Sava Bogdanović je ovo istraživanje obrazložio i opisao na način da će se u tekstu lako orijentirati i čitatelji koji se ne bave tim ili drugim područjima znanosti.

Profesor Bogdanović zahvalio se svome sinu Nenadu Bogdanoviću koji je u vrijeme obnašanja dužnosti predsjednika NZCH u izdavački program za 2024. godinu uvrstio znanstvenoistraživački projekt "Nasljednici-baštinici i potomci Crnogoraca u Hrvatskoj" s obavezom tiskanja konačnog teksta u formi knjige.

Veliku zahvalnost iskazujem i Društvu Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" - Zagreb i tadašnjem predsjedniku Društva Bojanu Raduloviću te Zajednici Crnogoraca iz Splita i predsjednici Milici Radojčić, Zajednici Crnogoraca iz Pule i Mirku Vučiniću, Društvu Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Bujštine i Umaga i Milanki Marić, te KUD-u Montenegro-Montenegrina Beli Manastir i predsjednici Anđelki Pavić - zato što su svi oni pomogli u "prepoznavanju" punoljetnih baštinika i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj te njihova popunjavanja upitnika istraživanja. Posebnu zahvalnost iskazujem Gojku Božoviću, Milanki Bulatović i Aleksandru Šeroviću iz Zagreba na

nesebičnoj pomoći u "prepoznavanju" punoljetnih baštinika i potomaka Crnogoraca u Zagrebu i široj okolini te njihova popunjavanja upitnika istraživanja. Zahvalnost pripada i mojim kolegama: Prof. dr. Vjekoslav Afriću za sudjelovanje u pripremi istraživanja, a koji je zbog teške bolesti bio onemogućen za daljnje sudjelovanje u projektu, kao i prof. dr. Krunoslav Nikodemu za uspješnu statističku obradu podataka istraživanja. Na koncu zahvalnost pripada Dragom Savičeviću za uspješno grafičko oblikovanje knjige - rekao je autor knjige Sava Bogdanović.

U svojem obraćanju Bogdanović je uvodno objasnio dva osnovna cilja projekta: prvi, da se po prvi puta uopće izloži preliminarni uvid u vjerojatnu populaciju nasljednika-baštinika i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj u više od protekla četiri stoljeća, i drugi - da se oformi sociodemografski i sociokulturni profil nasljednika-baštinika i potomaka na temelju ispitanika obuhvaćenih istraživanjem, što je veličinom oko 6% u odnosu na aktualnu populaciju Crnogoraca u Hrvatskoj po popisu iz 2021. godine, te da se prikažu dimenzije njihova sociokulturnog identiteta, socijalne distance i uključenosti u hrvatsko društvo.

Ostvarenje prvoga cilja projekta - preliminarni uvid u populaciju nasljednika-baštinika Crnogoraca tijekom

protekla najmanje četiri stoljeća u Hrvatskoj bio je složen i doista težak zadatak iz više razloga: nepostojanje bilo kakvih istraživanja te vrste do sada, velikoga broja promjena društvenih i državnih uređenja, oskudnost statističkih dokumenata - popisi stanovništva postoje tek od 1880. godine. Bili smo primorani pristupiti izradi statističko-matematičkoga modela procjene baštinika i potomaka pomoću znanstvenog modela "Razvoja stanovništva Hrvatske- reprodukcije odrednice" kojega je razvila akademkinja Wertheimer Baletić. Trebalo je utvrditi tzv. totalnu stopu reprodukcije kod Crnogorki koje su radale živorođenu djecu i koja je, prema popisu stanovništva Hrvatske za 1991. godinu, značila da je Crnogorka tijekom svoga fertilnog perioda rodila samo jedno živorođeno dijete. To je bio lakši dio posla - puno teži se odnosio na utvrđivanje totalne stope reprodukcije po tzv. muškoj liniji kada žene nisu bile Crnogorke po nacionalnoj pripadnosti - istaknuo je profesor Bogdanović.

Nakon primjene toga modela procjene baštinika-potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj procjena je autora da je njihov vjerojatni broj u protekla više od četiri stoljeća, po ženskoj i muškoj liniji, oko 50 tisuća, po promatranom stoljeću nešto više od 10 tisuća. Bogdanović je u svom obraćanju ipak naglasio i to da je taj broj uspostavio uz

dosta opreza zbog svih poznatih, i nepoznatih faktora koji snažno utječu na procese reprodukcije stanovništva.

Ostvarenje drugog osnovnog cilja projekta Bogdanović je obrazložio kroz pet tematskih cjelina:

Prva je sociodemografski profil ispitanika, prema čemu ispada da je više muških nego žena - 54,2%/prema 45,8%. Golema većina ispitanika je u radnom kontingentu - 80,2% s punom zaposlenošću - 64,9%; iznadprosječno su visokoobrazovani - 67,8%; skoro dvije trećine su oženjeni/udati - najviše u miješanim brakovima: s Hrvatima/Hraticama 37,9%, u crnogorskim brakovima tek 14,1%; imaju 152% djece, svojih potomaka - jedno i pol dijete po ispitaniku; dobro su (ili više od toga) samoprocijenjenog imovinskog stanja; njihovi preci su doselili, zaposlili i školovali se u Hrvatskoj i ostali - 84,7%; baštinka i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj rođeno je i boravi više od 30 godina u Hrvatskoj čak 92,1%.

Druga cjelina je sociokulturni profil ispitanika i tek svaki deseti ispitanik u obitelji govori crnogorskim jezikom. U isto vrijeme 90,4% ispitanika u obitelji koristi neke riječi, ili naglaske, karakteristične za crnogorski jezik pa zaključujem da je u sociokulturnom profilu ispitanika crnogorski govor u obitelji samo u tragovima nekih riječi ili naglasaka karakterističnih za crnogorski jezik. Ipak dašak toga "govornog optimizma" našli smo u podatku da svaki četvrti ispitanik uči svoju djecu nekim elementima crnogorskog govora, posebice kod ispitanika između 50. i 70. godina starosti. Ono čime se baštinici-potomci Crnogoraca ponose kao "mnogo" i "vrlo mnogo" je očekivano Petar II. Petrović Njegoš - čak 90,9%. Na drugom mjestu osjećanja ponosa je nacionalno porijeklo (75,7%), potom slijede uspjesi Crnogoraca u znanosti i umjetnosti (56,6%), zatim očuvanje crnogorske kulturne tradicije (54,8%).

Povezanost s Crnom Gorom, domovinom svojih predaka, za baštinike-potomke Crnogoraca u Hrvatskoj najznačajnije je iskazana u obredima posjećivanja svoje uže i šire rodbine u Crnoj Gori, gdje treba istaći da ima ispitanika koji nikada (još) nisu bili u Crnoj Gori (9,6%). Trajno podsjećanje na Crnu Goru u svom stanu ili kući za najveći broj baštinka i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj je Njegošev "Gorski vijenac", potom fotografije rodne kuće predaka (roditelja i rodaka) kao i nekog od umjetničkih djela crnogorskih autora, a svaki peti ispitanik u svom stanu/kući ima gusle.

Treća cjelina je identitet ispitanika koji ponajviše ističu "čojstvo", hrabrost i junaštvo (od 80,2% do 85,9% odgovora). Nakon provedene faktorske analize utvrđena je višedimenzionalnost identitetskih obilježja baštinka i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj kroz osjećaj pripadnosti skupinama u tri faktora: prvi, "pripadnost crnogorskoj naciji", drugi, "društvena pripadnost", a treći "pripadnost kraju rođenja" koji pokazuju višeslojnost sociokulturnog identiteta baštinka i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj u kojoj su aspekti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, kao i tri strukturalna aspekta: nacionalna i rodna tradicija, aktualni socijalni život i otvorenost prema drugim kulturama. U percepcijama ispitanika o utjecaju drugih u Hrvatskoj na sliku o njima dominira obilježje "crnogorska junačka tradicija", potom obilježje "crnogorska kulturna tradicija" te na kraju obilježje "mentalitet Crnogoraca" na temelju čega se može zaključiti kako je u percepcijama ispitanika o utjecaju drugih u Hrvatskoj na sliku o njim dominiralo "crnogorstvo" kao svojevrsni imenitelj identiteta baštinka i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj. Rezultati o vjeroispovijesti upozorili su na tri značajne identitetske dimenzije: prva, i dalje je visoko učešće onih ispitanika koji se ne smatraju religioznim niti pripadnikom i jedne vjeroispovijesti, druga, polovica ispitanika se "smjestila" u tri vjeroispovijesti: najviše, skoro jedna trećina, Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, potom Srpskoj pravoslavnoj crkvi, te Katoličkoj crkvi, i, treća, više od polovice vjernika pripadaju Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi. Značajan broj onih koji su se izjasnili da po vjeroispovijesti pripadaju Srpskoj pravoslavnoj crkvi potvrđuje hipotezu o paradoksalnosti crnogorskog identiteta, ovaj put vjerskog identiteta baštinka i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj jer se radi, kako je ranije u tekstu navedeno, o identitetskom paradoksu - "crnogorskom srpstvu". Prema odgovorima ispitanika dobivena je statistički značajna razlika s obzirom na dob jer ispitanici starije životne dobi, oni od 46. do 70. godina starosti u tročetvrtinskoj većini znaju kada je krsna

slava njihove obitelji, oni iznad 70 godina starosti čak više od 91,4% dok oni mlađe životne dobi (do 30 godina), sklonija je navesti da ne zna za krsnu slavu gotovo za jednu trećinu.

Četvrta cjelina je socijalna distanca. Temeljni zaključak je da se, prema mišljenju baštinka-potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj, njihova socijalna/etnička distanca u proteklih desetljeće i pol značajno povećala prema Židovima, Romima i Albancima a blago smanjila prema Srbima. U radu, na poslu, baštinici-potomci Crnogoraca u Hrvatskoj kao najnepoželjnije su ocijenili Rome a kao najpoželjnije Židove. Emotivni odnosi među ljudima različite nacionalnosti i vjeroispovijesti najplastičnije se prepoznaju kroz kategoriju "druženje i prijateljavanje", oslikavajući tako veličinu i razmjeru socijalne/etničke distance ispitanika prema drugim pripadnicima naroda i vjera u Hrvatskoj. U istraživanju je potvrđena visoka poželjnost druženja i prijateljavanja s Hrvatima (57,1%).

Peta cjelina, integracija/uključenost u hrvatsko društvo, pokazuje sudjelovanje ispitanika samo u dvije navedene udruge: a) u zajednicu ili društva Crnogoraca, u kojoj sudjeluje više od jedne trećine ispitanika, 35,6%, te, b) uključenost u kulturno-umjetnička društva, u čemu sudjeluje više od jedne četvrtine ispitanika, 27,7%. Nadalje, iznimno je mali interes ispitanika za rad u preostalim ponuđenim udrugama/udruženjima

civilnog društva u Hrvatskoj što rječito govori o dosta velikoj nezainteresiranosti baštinka i potomaka Crnogoraca u Hrvatskoj prema udrugama civilnog društva. Prema percepcijama ispitanika o njihovim političkim orijentacijama i članstvom u političkim strankama dobiveni rezultati pokazuju kako se na "ljevi" našlo čak 66,1% ispitanika, u "centru" 28,2% ispitanika a na "desnici" tek 5,1% ispitanika. No, kada su u pitanju članstva u nekoj od političkih stranaka čak 96,6% ispitanika nije učlanjeno niti u jednu političku stranku u Hrvatskoj, temeljem čega slijedi opći zaključak kako su baštinici-potomci Crnogoraca u Hrvatskoj politički pretežito lijevo orijentirani i bez aktivnog uključivanja u politički život Hrvatske. Glede odnosa javnosti u RH prema Crnogorcima i njihovim baštinicima i potomcima u Hrvatskoj u rezultatima istraživanja više od polovice ispitanika, njih 50,9%, procijenilo je da su zadovoljni odnosom javnosti u Hrvatskoj prema njima. Na drugoj strani je važno naglasiti kako je tek 7,4% ispitanika nezadovoljno odnosom javnosti u Hrvatskoj prema njima.

Nakon završetka predstavljanja knjige autor je potpisivao i posvećivao te besplatno dijelio knjige koje je uz financijsku pomoć Savjeta za nacionalne manjine u 2024. godini tiskala NZCH.

SVEČANI POČETAK PROBA PJEVAČKOG ZBORA U CRNOGORSKOM DOMU

Tekst i fotografije: Bojan Radulović

Crnogorski dom na Trnjanskoj cesti 35 postao je središte okupljanja članova i prijatelja Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" – Zagreb te Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, povodom početka nove sezone Pjevačkog zbora "Montenegro".

Prva svečana proba u 2025. godini, održana 10. veljače s početkom u 18 sati, protekla je u znaku zajedništva, pjesme i kratkog, ali srdačnog druženja uz prigodnu zakusku.

Razlog za pomicanje ovog okupljanja iz siječnja u veljaču bio je bolan i svima još itekako svjež. Zbog masakra na Cetinju, u kojemu je stradalo više nevinih civila, cijela se crnogorska zajednica našla u stanju tuge i šoka. Društvo "Montenegro" – Zagreb te Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba odlu-

čili su, iz poštovanja prema žrtvama, odgoditi veselo proslavljanje Božića i Nove godine. Umjesto redovitog slavlja početkom siječnja, u Crnogorskom se domu organiziralo komemorativno okupljanje, na kojemu su okupljeni izrazili sućut i ponos što mogu javno stati uz Cetinje i cjelokupnu Crnu Goru. Ta je gesta solidarnosti pokazala koliko je zajednica u Zagrebu svjesna povezanosti s prijestolnicom i žrtvama tragičnog događaja.

Kako je vrijeme prolazilo, javila se potreba da se nakon razdoblja tuge vrati dašak vedrine i slavlja. Početak nove sezone proba pjevačkog zbora stoga je prepoznat kao idealan trenutak za okupljanje s naglaskom na pjesmu i dobru volju. Glavni organizatori, članovi Društva "Montenegro" i vijećnici Vijeća crnogorske manjine, odlučili su osmisliti večer kojom će ponovno pokrenuti optimizam i podsjetiti sve prisutne na snagu kulture i tradicije.

Tijekom večeri crnogorski su napjevi odjekivali dvoranom, a članovi zbora pokazali su koliko ih glazba ujedinjuje te vraća pozitivan duh. Naglašeno je da je pjevanje, uz stoljetne crnogorske običaje, važan most prema novim generacijama u Hrvatskoj. Dok su se glasovi razlijevali, polako se oblikovao plan daljnjih aktivnosti, među kojima su potencijalni javni nastupi i gostovanja. Prisutni su izrazili želju da se u sklopu 2025. godine dodatno promovira crnogorska glazbena baština, ali i širi kulturni projekti koji bi povezali različite manjinske i većinske zajednice.

Za sve one koji su se okupili u Crnogorskom domu, večer je značila više od pukog početka proba: bila je to potvrda da tuga može polako ustupiti mjesto radosti, ali da sjećanje na žrtve ostaje živo i časno. Uz skromnu, ali vrlo ukusnu zakusku, o kojoj su se brinule vijećnice i članice Društva, druženje se nastavilo razgovorima o planovima, prisjećanju na teške trenutke te zahvalnošću svima koji su iskazali podršku unesrećenima na Cetinju. Atmosfera je, unatoč bolnim prošlim mjesecima, odražavala uvjerenje da zajednica, kad se okupi u pjesmi, pronalazi novu snagu za sve izazove. Upravo je to bio ključni motiv cijele večeri – pokazati kako usred tragedije ipak postoji mjesto za suradnju, nadu i duhovno jedinstvo, stoga je svečani početak sezone zbora "Montenegro" svojevrsan simbol da život i kultura, nošeni zajedničkim vrijednostima, uvijek nadvladaju težinu tuge.

HVALA MEDIJIMA

Tekst i fotografije: Slavica Šarović

Televizija Z1, Radio Sljeme i portal udruga-rotor.hr dobili su zahvalnice koje Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba dodjeljuje najzaslužnijim medijima za praćenje manjinskih događaja u Zagrebu u protekloj godini.

Zahvalnice je uručio Armin Hodžić, predsjednik Koordinacije. Nakon dodjele zahvalnica održane 29. siječnja u Novinarskom domu u Zagrebu, uslijedio je program povodom Međunarodnog dana vjerskih sloboda.

-Zahvaljujemo medijima koji nas redovito prate i izvješćuju o svemu onome što nacionalne manjine na području Zagreba čine. Povodom Međunarodnog dana vjerskih sloboda svojim prisustvom ovdje šaljemo poruku važnosti očuvanja vjerskih sloboda koje su iznimno važne – rekao je Hodžić.

Uz veleposlanike Češke, Slovenije, Izraela, Mađarske, BiH i Turske, događaju su prisustvovali Tanja Horvatin, voditeljica Odjela za nacionalne manjine iz Ureda

za međugradsku i međunarodnu suradnju i promicanje ljudskih prava Grada Zagreba, predstavnici vjerskih zajednica te predsjednici vijeća i predstavnici nacionalnih manjina Grada Zagreba.

VELIKO OTKRIĆE U CRNOJ GORI: NOVI BILJNI ROD I VRSTA U EUROPI

Tekst i fotografije: Maša Savićević

Crna Gora se još jednom upisala na svjetsku znanstvenu kartu zahvaljujući iznimnom otkriću koje je pobudilo pozornost međunarodne akademske zajednice. Tim znanstvenika predvođenih riječkim botaničarom Boštjanom Surinom u suradnji sa znanstvenicom Snežanom Dragičević iz Crne Gore slučajno je otkrio novi biljni rod i novu vrstu u Europi, što se na našem kontinentu nije dogodilo posljednjih 200 godina.

Ovo nevjerojatno znanstveno otkriće dogodilo se u planinskom području Crne Gore još 2019. godine, a na prvi je pogled privuklo pozornost Snežane Dragičević prilikom jednoga od njezinih terenskih obilazaka. Naizgled gotovo gola stijena, obrasla mahovinama i lišajevima, krila je busen neobičnog izgleda koji se izdvajao iz okolne flore.

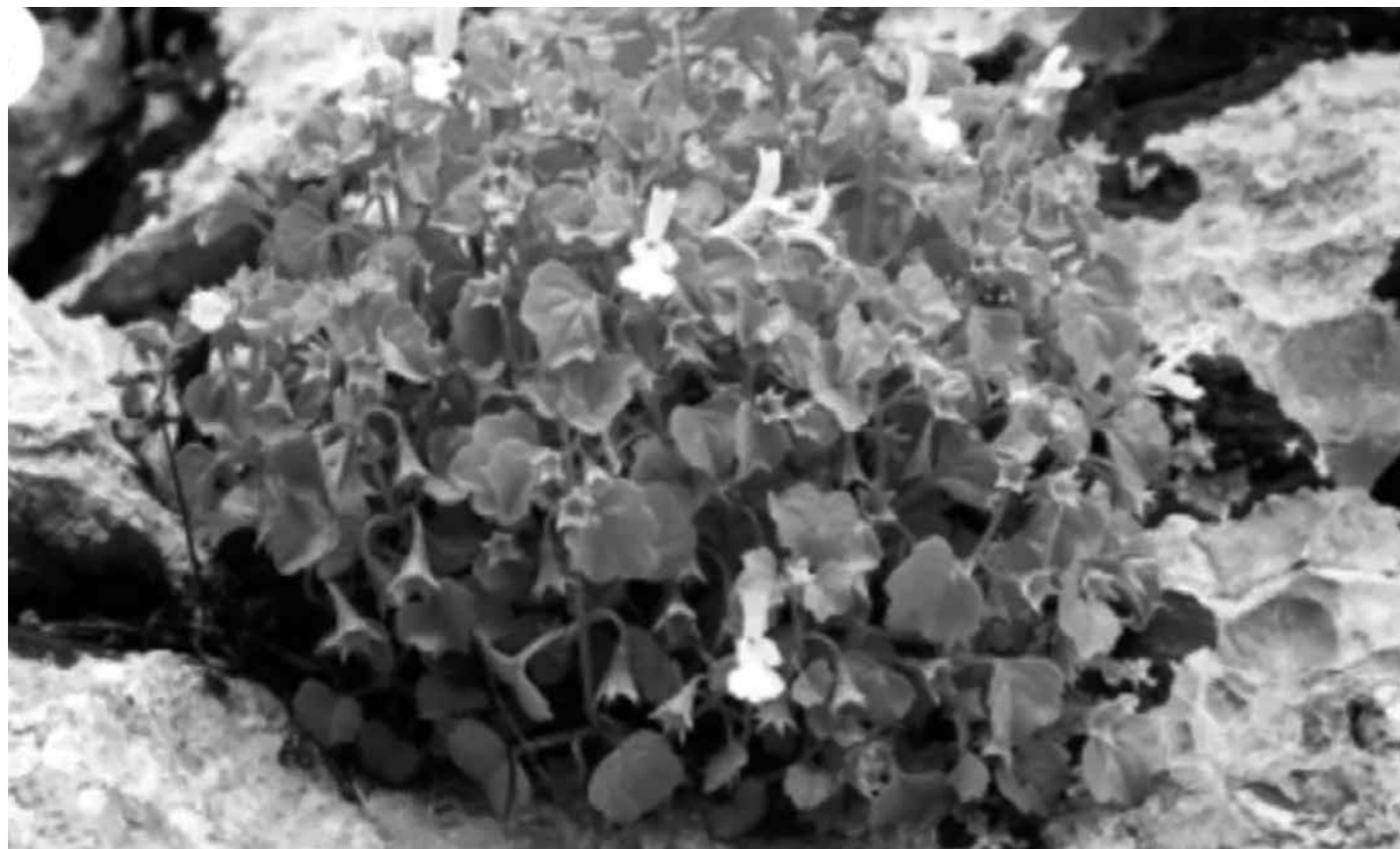
"Bila je jedna stijena skoro gola, na njoj su bile mahovine i lišajevi, ali i jedan busen koji je tu carovao.

To je bilo prvo mjesto gdje sam vidjela *Petrolanium Crnojevići*. Ja sam znala da je to za mene nešto novo, da je možda neobično", svjedoči Dragičević, naglašavajući kako ju je sama pojava biljke odmah potaknula na daljnje istraživanje.

Njezin prvi dojam potvrdio je i ostatak znanstvenog tima, a vodstvo istraživanja preuzeo je riječki botaničar i viši kustos u Prirodoslovnom muzeju Rijeka, **Boštjan Surina**. Stručnjaci su prepoznali da ova biljka pripada obitelji usnatica, koje inače uključuju kadulju i brojne srodne rodove, no bilo je jasno da ne odgovara niti jednoj do sada poznatoj vrsti.

"Na prvi pogled smo odmah znali da se radi o biljci iz ove grupe usnatica, iz porodice kadulje, ali ne liči ni na jednu od njih", objašnjava Surina u razgovoru za Dnevnik Nove TV.

Dublja istraživanja pokazala su da *Petrolanium Crno-*

jevići predstavlja zaseban, dosad nepoznat biljni rod, a njegovi su najbliži srodnici s područja Himalaja, i to na nadmorskim visinama koje dosežu i 5000 metara. Takav evolucijski smjer u Europi nitko nije očekivao.

"Predstavlja jednu sasvim paralelnu evolucijsku liniju biljkama koje su još najrodnije biljkama s Himalaja. I to iznad one granice staništa, tamo na nekih 5000 metara, koje na prvi pogled s tim našim biljkama tu nemaju baš nikakvu povezanost", navodi Surina, otkrivajući koliki je to znanstveni iskorak.

Ovi intrigantni rezultati temeljito su provjereni i dokumentirani, a *dokazni materijal* čuva se u herbariju **Prirodoslovnog muzeja u Rijeci**. Upravo taj muzej sada se dodatno učvršćuje na svjetskoj znanstvenoj karti, ističe ravnateljica Željka Modrić Surina:

"Kolega je počeo istraživati u okviru jednog drugog projekta suradnje i očekivali smo odlične rezultate, ali ovako nešto veliko – tome se nismo nadali", izjavila je.

Čini se da ovdje iznenađenjima nije kraj jer se, samo nekoliko kilometara jugoistočnije od staništa novootkrivenog roda, nalazi još jedna intrigantna biljka. Prema

riječima Boštjana Surine, znanstvenici su je godinama gledali, ali nitko je nije doista 'vidio' – barem ne u znanstvenom smislu koji bi je opisao kao novu i nepoznatu vrstu. Za sada je sve obavijeno velom tajne, ali Surina se nada da će uskoro moći predstaviti i to otkriće.

Kao urednik **Crnogorskog glasnika u Hrvatskoj** i novinar, ne mogu sakriti ponos što je upravo Crna Gora postala dom ovako važnom znanstvenom trenutku. Novo otkriće biljnog roda i nove europske vrste upisuje naše prostore u povijest botanike, a svima koji žive u ili potječu iz Crne Gore daje dodatan razlog za slavlje. Ovo je još jedan dokaz da su naši krajevi, bogati prirodnim ljepotama i biološkom raznolikošću, neiscrpan izvor novih saznanja za znanstvenu zajednicu.

Podijelite ovu vijest i budite dio priče o znanstvenom uspjehu koji je nastao iz sasvim običnog terenskog istraživanja, a prerastao u rezultat s povijesnim predznakom. Neka ovaj trijumf bude poticaj svima koji se bave istraživanjem, zaštitom i promatranjem prirode – nikada ne znate kad će vas priroda iznenaditi i otvoriti vrata prema novim, dosad neispričanim tajnama.

PREDSTAVLJANJE KNJIGE "IZA OGLEDALA" NATAŠE KOVAČEVIĆ - NJEZVANOVE

Tekst i fotografija: Milica Radojičić-Mikulić

Zajednica Crnogoraca Split priredila je u petak, 21. veljače 2025. godine, jedinstvenu kulturnu večer u sklopu "Crnogorskih dana kulture", održanu u prostoru Gradske knjižnice Marka Marulića.

Tom je prigodom predstavljena knjiga "Iza ogledala", čija je autorica Nataša Kovačević, javnosti na društvenoj mreži Instagram poznatija kao Njezvanova. Iako se istaknula kao influencerica, Kovačević je ovim izdanjem pokazala da njezino književno i pravničko zaleđe ide daleko iznad uobičajenih granica digitalnog djelovanja.

Predstavljanje je proteklo uz puno smijeha i iskrenih emocija, katkad isprepletenih suzama, što je doprinijelo osobitom ugođaju večeri. Program je moderirala poznata voditeljica Radija Dalmacije, Edita Lučić-Jelić,

koja je spontanim i toplim pristupom publici približila i samu autoricu, i samu knjigu. Već pri uvodnim riječima istaknula je kako Natašina prisutnost na društvenim mrežama ne umanjuje ozbiljnost i slojevitost tema koje "Iza ogledala" obrađuje.

Među gostima večeri bili su Minja Marđonović, politologinja i feministkinja, te Goran Tomin, klinički psiholog. Njih dvoje čitali su odlomke iz knjige i komentirali dijelove teksta koji se izravno odnose na pitanja rodnih i društvenih uloga, ali i na izazove modernog čovjeka – od ovisnosti o pametnim telefonima i društvenim mrežama, do snažnog proživljavanja osobnih trauma poput akušerskog nasilja. Marđonović je posebno pohvalila hrabrost kojom Kovačević analizira rodne nepravde, a Tomin je naglasio koliko je važno govoriti o takvim problemima u javnom prostoru, jer se tek tako otvara

prostor za razumijevanje i promjenu.

Autorica je objasnila da je "Iza ogledala" nastala u razdoblju kad nije imala fizičko ogledalo pa joj je upravo to, kako kaže, otvorilo oči i pomoglo da bolje upozna samu sebe. Odsutnost materijalne refleksije pretvorila se u snažan poticaj za unutarnje propitivanje, što se prepoznaje i u izravnom, pitkom stilu knjige. Unatoč tome što obrađuje ozbiljne teme, tekst ne djeluje "teško" za čitanje. Štoviše, na trenutke je satiričan i duhovit, čineći da se i teški sadržaji mogu doživjeti kao poticaj za razmišljanje, a ne samo bolna konstanta.

Publika je, sudeći po reakcijama, s oduševljenjem prihvatila ovu sintezu osobnih iskustava i širokih društvenih promišljanja, pogotovo jer Njezvanova i inače prenosi poruke o važnosti autentičnosti i hrabrosti u suočavanju s vlastitim strahovima. Sama je večer tako bila više od promocije nove knjige – pretvorila se u poligon za otvorenu raspravu o temama koje često ostaju u sferi prešućenog, od rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja, do mijena koje unose suvremene tehnologije u svakodnevnicu. Publika je, nakon čitanja i razgovora, imala priliku postavljati pitanja autorici i gostima, a srdačne reakcije uzvanika pokazuju da će "Iza ogledala" ostati upamćena kao jedna od onih knjiga čiji učinak traje i nakon što se zatvore korice.

SKUPŠTINA DRUŠTVA CRNOGORACA I PRIJATELJA CRNE GORE "BUJŠTINA" UMAG

Tekst i fotografija: Ružica Mitrović Maurović

Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag održalo je 15. siječnja 2025. svoju godišnju skupštinu na kojoj je pored izvještaja o radu i financijskog izvještaja Društva za 2024. godinu, usvojen i plan i program rada Društva za 2025. godinu.

U prezentaciji prošlogodišnjeg rada predsjednica Društva Ružica Mitrović Maurović osvrnula se i detaljno izvjestila članstvo o aktivnostima u kojima se sudjelovalo i manifestacijama koje su uspješno organizirane i provedene tijekom godine.

Kronološkim redom, godinu smo započeli radom na pripremi za tiskanje treće knjige poezije naše dugogodišnje članice Milunke Medojević. Prvu knjigu Milunkine poezije "Srce na dlanu" Društvo je izdalo 2017. godine,

a pet godina kasnije 2022. gđa. Milunka pripremila nam svoju drugu zbirku stihova objedinjenu u knjizi pod nazivom "Ogledalo duše". Predstavljanje i promocija njene treće knjige poezije "Zavjet ljubavi" održala se u dvorani Gradske knjižnice Grada Umaga 21. ožujka. Time je zaokružena trilogija bogatog pjesničkog stvaralaštva nadahnute pjesnikinje, zaslužne članice za pokretanje inicijative i osnivanje ovoga društva. Njene stihove čitali su pored autorice, urednica knjige profesorica Tatjana Vujić te članovi Društva: Marko Medojević, Sanja Medojević, Iliana Trento, Neda Blašković, Petar Milunić i Ružica Mitrović Maurović. Na pitanje postavljeno iz publike da li će i dalje pisati pjesme Milunka je odgovorila je "Pišem i dalje naravno, ali za sad ne razmišljam o novoj zbirci. Stihovi su takvi, poezija ide iz duše, to je nešto što se ne može organizirati ni planirati".

U mjesecu svibnju inaugurirana je nova manifestacija u našem programu - prvi susret Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Istre i Primorja. Tom prilikom su se 26. maja prošle godine članovi udruga Crnogoraca, pripadnika crnogorske nacionalne zajednice Istre i Primorsko-Goranske županije i njihovi prijatelji iz Peroja, Pule, Rijeke i domaćina Umaga, sastali na popularnom umaškom izletištu – Zlatorog, borovoj šumici na samoj obali mora. Dan je proveden izletnički, s željom da se, ovom kulturno – sportskom manifestacijom okupe članovi i u obiteljskom okruženju obilježi Dan nezavisnosti Crne Gore, druženjem uz pjesmu, ples i sportska nadmetanja. Izabrana je najbolja crnogorska priganica koju su predhodno pripremile i donijele sudionice susreta, nagradeni su najbolji sportaši, recitala se poezija, a obalom se zaorila crnogorska pjesma i zaigralo kolo. Na odlasku svi su sudionici jednoglasno dogovorili nastavak Susreta, čime se naša želja kao organizatora da ovakvom manifestacijom okupimo postojeće članstvo ali i privučemo i aktiviramo mlađe generacije u svoje redove u potpunosti ostvarila.

Crnogorska večer 2024. "Kolom kolo naokolo" održana 12. srpnja 2024. godine. Ova, posljednjih šest godina ljetnja manifestacija, prerasla je u tradiciju kojom uz

pjesme, narodno kolo i poeziju Društvo obilježava Dan državnosti Crne Gore, a građanima Umaga i regije, kao i brojnim njihovim gostima i turistima, na otvorenoj pozornici glavnog gradskog Trga slobode prezentira crnogorsku kulturnu baštinu. Te smo večeri u programu ugostili kulturno umjetničko društvo "Mladost" iz Podgorice, mješoviti pjevački zbor "Crnogorske zore", Zajednice Crnogoraca iz Splita i učenika Janka Rackovića iz Podgorice. Poezijom se predstavilo i naše društvo, stihovima "Ima jedno mjesto" Momčila Zekovića u izvršnoj interpretaciji članice dramsko-glazbene sekcije Jovane Mašković.

Mediji su povodom ove manifestacije objavili niz članaka i između ostalog objavili pod naslovom "Entuzijazmom i ljubavlju prema Crnoj Gori čuvaju tradicijske običaje u Umagu: "Sjaj oka s Durmitora..." obasjao je umašku pozornicu na Trgu slobode uoči proslave 13. jula, Dana crnogorske državnosti. Povodom ovog službenog praznika, Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština", organiziralo je priredbu pod nazivom "Kolom, kolo naokolo", spoj umjetničkog i tradicijskog crnogorskog programa. Umaškoj publici i znatiželjnim turistima, predstavili su se narodnim

pjesmama i plesovima članovi KUD-a "Mladost" iz glavnog grada Crne Gore Podgorice, te članovi mješovitog pjevačkog zbora "Crnogorske zore" Zajednice Crnogoraca Split. Spoj običajnog i umjetničkog upotunili su mlađi članovi kazujući domoljubne stihove suvremenih crnogorskih pjesnika, snažnog emotivnog naboja. A veliki aplauz svojim recitiranjem, osvojivši srca publike dobili su najmlađi član društva iz Podgorice Janko Rašković ("Domovina Crna Gora", D. Radulović) i Jovana Mašković, iz DCG "Bujština", koja je vrlo nadahnuto vodila cjelovečernji program."

Narednog je dana, 13. 07. 2024., delegacija predstavnika našeg Društva sudjelovala povodom dana ustanka i dana državnosti Crne Gore na Petrovdanskom saboru Crnogoraca Hrvatske u park šumi Golubinjak, u sklopu dana Crnogorske kulture u Rijeci u organizaciji Nacionalne Zajednice Crnogoraca Hrvatske i Nacionalne Zajednice Crnogoraca Rijeka.

Poseban, nezaboravan doživljaj za članove Društva bio je 15. listopada 2024. godine, kada nam je grad Umag, srdačno ugostivši šezdesetak članova Bokeljske mornarice, najstarije bratovštine pomoraca na svijetu uvrštene na popis nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a, omogućio susret s stoljetnom tradicijom i kulturom Crne Gore. Posjetili smo njihovo gostovanje, družili se, razgovarali i slikali se s bokeljskim mornarima u tradicionalnim živopisnim odorama i ponijeli nezaboravne utiske s njihovog nastupa.

26. listopada 2024. Društvo je organiziralo posjetu Gradu Zagrebu i sudjelovanje na tradicionalnim 25. Lučindankim susretima Crnogoraca u Zagrebu u organizaciji Nacionalne Zajednice Crnogoraca Hrvatske i Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb. Po završetku programa i zajedničkog druženja članovi društva obišli su grad i posjetili i uživali u postavkama izložbi Muzeja moderne umjetnosti.

U sklopu književne večeri, organizirane 8. studenog 2024. godine, suradnjom Gradske knjižnice Umag, Pučkog otvorenog učilišta "Ante Babić" i Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag, u susretu i razgovoru vođenom od profesora Nevena Ršumovića, ravnatelja knjižnice, upoznali smo višestuko nagrađivani rad i opus pisca mlađe generacije Bojana Krivokapića. Posebno dojmljiv nama je svakako njegov roman "Proleće se na put sprema" za kojeg je pisac u Rovinju osvojilo nagradu "Mirko Kovač" za najbolji roman mladih autora objavljen na području Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske i Crne Gore. Ovom pričom Krivokapić odveo nas je u vrijeme nakon drugog svjetskog rata, period traumatičnog iseljavanja piščevih crnogorskih predaka iz Crne Gore i njihovog doseljavanja i snalaženja u od Njemaca napuštena sela i imanja Vojvodine. " *Ide kolona umornih, promrzlih,*

gladnih, sa naramcima, decom, vuku svoje stare, vuku svoje koze. Trude se da im se naramak ne odveže, da ne poispadaju ti sitni životi, jer to sitno, to malošto su imali spakovali su, ne znajući ni kud zapravo idu, nadajući se da je izbor bio dobar, da će im život biti lakši." S lakoćom poistovjećujući ispričanu sudbinu predaka ovog mladog književnika s sudbinama naših roditelja, baka i dedova, bližih i daljnjih rođaka koji su također "vlakom bez voznog reda" iseljeni iz Crne Gore, ova knjiga ostavlja duboki dojam i zasigurno zauzima posebno mjesto na polici naše kućne biblioteke.

U povodu 211. godišnjice rođenja Petra Drugog Petrovića Njegoša, rođenog 13. studenog 1813. godine, pjesnika, filozofa, vladike i državnog poglavara Crne Gore u peridu od 1830. do 1851. godine, Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Pula organiziralo je svečanu večer. Kao rezultat suradnje s pulskim Društvom program je vodila Jovana Mašković koja je ujedno i čitala Njegoševu najpoznatije stihove uz pratnju guslara Bogića Bulatovića, dok je Ljiljana Lazičić Putnik govorila o biografiji velikog pjesnika. U programu su nastupale učenice Glazbene škole Ivana Matetića Ronjgova, zbor Zajednice Talijana Carillon, i s svojim prvim nastupom predstavljen je zbor pulske udruge Crnogoraca koji je otpjevao pjesmu "Oj svijetla majska zoro" službenu himnu Crne Gore. Prisutnima su se obratili predstavnici Društva Mirko Vučinić i predsjednik Radovan Putnik, te pročelnica grada Pule Andrea Peruško pohvalivši ovu manifestaciju koja, po njenim riječima, doprinosi poboljšanju kulturnih događaja u gradu, ali je važna i za razvoj Pule, promicanje nacionalnih manjina i kulture grada općenito. Posebno osvježenje večeri bilo je prikazivanje kratkometražnog, crno-bijelog filma "Mali voz" iz 1959. godine s pričom o prvom vlaku koji je krstario brdima i mjestima Crne Gore.

Da je jesenski period bio intenzivan s događanjima, svedoči i slijedeća aktivnost kojom smo po drugi put našem gradu predstavili liječnicu i slikaricu Ljiljanu Lazičić-Putnik iz Pule. Nakon što je predhodnom izložbom "Maslina do vječnosti" 2022. godine u tmurno vrijeme covida, svojim impresivnim radovima s motivom masline oduševila građane Umaga, 16. studenog prošle godine u multimedijalnom centru Pučkog otvorenog učilišta "Ante Babić", postavili smo njenu 26.-tu samostalnu izložbu pod nazivom "Mozaik boja i misli". Vječito inspirirana okolinom u kojoj živi, ljudima, spomenicima, kulturnom baštinom, prirodom koja nas okružuje, ovogodišnja izložba ove nadarene slikarice posvećena je bila najljepšem motivu i uradku prirode – motivu cvijeta. U likovnom ostvarenju i radovima doktorice Ljiljane građani Umaga uživali su mjesec

dana koliko je izložba bila otvorena. Izložbu je tijekom svog boravka u Umagu posjetio i otpravnik poslova u Ambasadi Crne Gore u Republici Hrvatskoj, ambasador Zoran Janković i druga sekretarka ambasade gospođa Anđela Darmanović.

Prošlogodišnje je aktivnosti Društvo Crnogoraca "Bujština" zaključilo je 7. prosinca tradicionalnim svečanim Crnogorskim šednikom u malo drukčijoj formi od dosadašnje. Naime, pored prvog dijela programa u kome su pored domaćina svojim nastupima učestvovala bratske udruge Crnogoraca iz Zagreba i Rijeke, u drugom dijelu programa ugostili smo članove teatra Korifej iz Nikšića s kazališnom predstavom "Žena koja je skuvala svoga muža". Pored gostiju iz grada i regije, gradonačelnika Grada Umaga, pročelnika za društvene djelatnosti i predstavnika NZC Hrvatske, počasni gost večeri bio je Zoran Janković, otpravnik poslova u Ambasadi Crne Gore RH u pratnji druge sekretarke gospođe Anđele Darmanović s kojima smo narednog dana održali radni sastanak Predsjedništva i članova Društva. Na sastanku razgovarali smo o aktivnostima i projektima koje naše Društvo provodi, problemima i poteškoćama

s kojima se u radu susrećemo, i značaju koji naš rad ima za članove naše nacionalne manjinske zajednice ali i u lokalnoj i široj zajednici.

Završavajući pregled prošlogodišnjih aktivnosti predsjednica Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag posebno se obratila novim članovima koji su se Društvu pridružili tijekom prošle godine, izložila plan i program rada za 2025. godinu u kome se držimo naših tradicionalnih manifestacija kao Crnogorska večer, Crnogorski šednik, i majske Susret, organiziranja književnih večeri i izložbi, s naglaskom na poticanje rada dramsko – glazbene sekcije, njihovom aktivnom uključivanju u manifestacije drugih manjinskih udruga, te nastavku informatizacije radi što bolje vidljivosti, transparentnosti i promocije Društva.

Godišnju skupštinu predsjednica je zaključila zahvalivši prvo svim aktivnim članovima na njihovom nesebičnom doprinosu, trudu i vremenu posvećenom ostvarivanju planiranih programskih aktivnosti, te posebno Gradu Umagu i Savjetu za nacionalne Manjine Republike Hrvatske bez čije financijske pomoći planirani programi ne bi bili ovako kvalitetni i uspješni.

Ovo je pjesma Jovane Mašković, članice i voditeljice dramske sekcije Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag:

BUDI PERO

Rekli su mi da ne mogu da letim
i da nisu visine za me,
a nisu znali da ću na rame da im sletim,
kad preletim sve horizonte plave
i kad orla poljubim u vrh glave.

Pa onako umoran od visina teških
i opijen od vazduha čistog
sletim katkad na hrastove grane
tek onako da ih pozdravim i podsjetim
ja tako mali a letim,
pa se opet vinem i uzletim
i sve tako sa neba im prijetim
da ću misli njihove da prospem po zemlji,
jer su teške za letove moje,
a misli su po prirodi lake,
samo nisu svačije misli iskrene takve.

Neko ti dobrotom krila šije,
neko ih s' gordošću pali,
neko ti u šaci snove krije,
a neko ih otkriva na javi.

Ima i onih što ti dušu osmijehom griju,
ima i onih što se iza leđa rugaju, smiju,
dok u oči te gledaju i med ti u usta sipaju,
a od tog meda se ne leti lako,
al' ti budi pero, neka te vjetar nosi,
ne dozvoli da na tvoj let utiče svako,
ne osvrći se ljudskoj zlobi i prkosi,
katkad samo sleti na hrastove grane,
pozdravi one koji tvoj let brane,
pa ako možeš i na rame im sleti,
opiši im malo horizonte plave
neka i oni pobjegnu iz svoje glave,
bit će im lakše da se malo važni prave,
dok opisuju poljubac u vrh orlove glave.

JOVANA MAŠKOVIĆ

O SVJETLOSTI U MRAČNIM VREMENIMA

Tekst: Lidija Vukčević-Vučurović

Listam po prošlogodišnjim zapisima svojih lektira: W. Benjamin, J. Derrida, B. Russell.

Russell kaže na jednom mjestu: Pod religijom podrazumijevam cjelokupnost uvjerenja koja su prihvaćena kao dogma, koja vladaju tijekom života. Pritom ona ignoriraju očiglednost, ili joj se suprotstavljaju. Oni koji prihvaćaju boljševizam postaju neosjetljivi na znanstvene dokaze i čine intelektualno samoubojstvo... U istoimenoj knjizi Russell u nekoliko navrata uspoređuje boljševizam s islamom, jer su kaže, obje religije: praktične, društvene, nespiritualne, orijentirane na uspostavljanje vladavine na onom svijetu...

Misija boljševizma je univerzalna, on će ostvarivati izvoz revolucije u druge države kao što je nekoć snagom oružja osvajao islam.

Donosim i indikativni fragment iz mojih *Zapadnih zapisa*:

"Početak osamdesetih provela sam u Milanu. Kad bi se i mogao zanemariti filoruski modni trend koji je vladao među lijevim intelektualcima, ne smije se zaboraviti na iznimnu toleranciju i znatiželju Milaneza za ruske prijevode, poeziju, film. I ja sam u dva cinema-essai pažljivo pratila što se zbiva u sovjetskom filmskom carstvu. Po tonovima, melankoliji i kameri, podsjećali su filmovi u kinu *Obraz na poljski film i Bergmana*, a najzanimljiviji su mi bili oni *Andreja Tarkovskog*.

Možete li misliti kako sam bila ponosna kad sam petnaestak godina kasnije objavila knjigu pjesama u toskanskoj ediciji uz *Arsenija Tarkovskog*, redateljevog oca. Ali, osim erudita i bibliofila, tko zna za nas?

Ipak, s kakvom bih radošću mogla pisati o novome, da je prilike, da je novoga. Onim svjetlom filozofije koja mu se još od devetnaestostoljetnog zanosa, tako slijepo predaje. Međutim, na tzv. povijesnoj sceni, odnosno njenoj anti-povijesnoj alternativi, novo je samo surogat zbiljski novoga, kao saharin za šećer, kao štrkljava i bezlična manekenka za istinsku krasoticu.

Svi smo robovi novoga, mi koji smo rođeni iza Drugoga rata, ili točnije rečeno, između dva svjetska rata. Svjesno ili ne automatski smo se prepustili američkoj ambiciji da se dosegne novo. Ona se revnosno perpetuirala u tehnici, filmu i naravno u najisplativijoj proizvodnji laži, politici. Pitam se sada, na pragu novog milenija i ne bez dubokog očajanja i srama, koje smo to novo usudili odbiti, a dolazilo je preko Bare? Jesmo li robovi Coca-cola ili demonske politike novoga svjetskoga poretka?

Platili smo gore nego oni koji su izgubili Drugi rat, Italija i Njemačka. Ne samo ljudskim mesom i apsolutnim nihilizmom, već i sluđivanjem koje ne pamti novija evropska politika. Totalna demonizacija i jedne i druge i treće strane, eksperimenti s logorima i zvjerstvima, sve su to posljedice famozne američke demokracije i potrebe da se svaka pomisao na socijalizam ili Istok uništi...

Pitam se zdvojno, koliko smo ruskih pisaca u zadnje vrijeme preveli, koliko filmova uvezli, koliko izložbi postavili? Ili je li to samo na djelu stara mizoslaven-ska politika u novom ruhu, kao predzadnji korak ka konačnom rješenju?

Nepojmljiva je američka rusofobija, čak i sada kad je palo svesovjetsko carstvo, zajedno sa svim krabuljama ideologije i propagande. Ali ipak, kako bi rekli ruski emigranti, najveći događaj XX stoljeća Oktobarska revolucija, morao je biti enormni potencijal novoga, upravo kao buket zora koje se rasprskavaju na istočnome i vrlo žarkom obzorju. Ono je beskrajno oslobađanje kreativnih energija koje su dočekale i nas rođene nakon iskušenja revolucija.

Lijepo je pratiti kako su se u književnosti i slikarstvu oslobodili prostori novoga, s avangardnim pokretima i novom slikom apstraktnog i geometrijskog modela.

Neću zaboraviti izložbu postavljenu u renesansnoj milanskoj vijećnici koja je kronološki pratila razvoj ruskog futurizma. Koliko se sjećam, nije uzela u obzir i emigrante slikare, jer ne pamtim ni jedno Chagallovo platno. Ali, i bez tog velikog majstora nesvjesnog, rano sovjetsko slikarstvo planulo je svim svojim sjajem donoseći novi minimalistički aristokratizam slike. Izložba je bila voluminozna, u prizemlju milanske vijećnice, par

koraka od Duoma. Jedni uz druge stajali su suprematisti i futuristi, ilustrirani bogatim katalozima, predstavljeni decentnim atašeima kulture, povjesničarima umjetnosti, Rusima.

Nije se još te 1983/1984. ni slutio rasap Crvenog carstva a milanska je publika promatrala istočni futuristički pandan. Treba li mnogo zrnaca soli da sublimirate jednostavan zaključak: totalitarizam hoće svoje pret-hodnike u slici i riječi, hoće svoju novu aristokraciju, trebaju mu zastave modernosti i prevratništva.

Sad mi se čini da je kod Amerikanaca na djelu neka vrst plahe fobije od stvaralačke fantazije ruske: ne treba joj mnogo da se zakovitla u slijepu mržnju. Uostalom, koliko su već znanstvenika potkupili, koliko pisaca oteli, posvajajući ih. Kao i svaka druga nesvjesnost i ova kolektivna i individualna, duboko je atavistična i nikad nije dovoljno objašnjiva racionalnim razlozima.

Sličan je proces na djelu i na uvjetno rečeno našim prostorima: mizosrpstvo je toliko rasprostranjeno da postaje opće mjesto. Nažalost, većina mojih sugrađana i sunarodnjaka, sjedinjeni su mržnjom prema različiti-ma, prema Srbima. Neće vam sad pomoći paralelizam s Baskima i Španjolcima ili Kataloncima. Ne, jer ova je mržnja od one iskonske, atavističke kainske mržnje jučerašnjih blizanaca, ne samo braće.

I nekako konzervativci, desničari, fašisti. I nekako kažem. Ali elegantni Evropejci, usukani od dijeta i panevropskih težnja, kako mogu ovi jučerašnji šezdesetosašiši potpisivati peticije - svaka je bila simbolički lista za odstrel, prijedlog za inventar pogroma-kako se oni mogu igrati skrivača s nacistima u vlastitim redovima: kako su se prošunjali, prokrijumčarili u svojim institutima, otvorenim društvima, zavodima, da zbrišu svaku zajedničku tradiciju.

Jer trebalo je dosta tinte proliti da se izbriše zajednička novija kulturna povijest: Ilirizam, strossmayerovstvo, pravopisni preporodi i konačno, stanovanje pod istim državnim šatorom makar bio u neprirodnim granicama. Jer i taj je zajednički program bio povijestan. Dok nije dotrajao, od Berlinskog kongresa do Versaja. Od Sarajeva do Sarajeva, ako vam je lakše tako pamtiti.

Naravno da mi ne pada padati u zajednički i obostrani zanos od mržnje, prema drugačijoj književnosti i kulturi. Odviše poznajem srpsku poeziju od Đure Jakšića ili Laze Kostića, do Ivana V. Lalića ili Aleksandra Ristovića, da bih gubila vrijeme u besmislenim analogijama i neplodotvornim kojevitez nadmetanjima. Mojjoj riznici ne trebaju Mažuranić ili Njegoš, Kranjčević ili V. Ilić, Tin ili Dis, meni trebaju i jedan i drugi dio imaginarnog

para, koje su nam nametnule radionice brisanja kolektivnog i individualnog pamćenja, u ruhu programa za Obnovu nacionalnog ponosa. Da ne velim Hobotnice svehrvatskog crnila ili Svesrpske svetosavske panaceje, u njihovim maticama i matricama.

Ne znam kako bih mogla zamisliti svoj ljudski i književnički senzibilitet bez lektire Laze Lazarevića ili Milovana Glišića, Jovana Dučića ili Milana Rakića, Miloša Crnjanskog ili Iva Andrića, Danila Kiša ili Mirka Kovača, da se zadržim samo na najznatnijim imenima u mojoj intimnoj hijerarhiji. Stoga mi i ne pada na pamet da izjednačavam čitav jedan narod s njegovim političarima, kao što mi to nije padalo na pamet dok sam čitala Manna ili Musila, D' Annunzija ili Pasolinija.

Ići pojednostavljenjima i stizati prečicama do glave ili repa. Možete sad uzeti i metaforu kičme, ali bojim se da će me netko među našim vrlim puristima upozoriti da je, u hrvatskom ta riječ kralješnica. Baš im hvala, ako se tako može reći: Nemaš kralješnice. Izbilja, nismo je imali kad smo je savijali bojeći se uvijek još većeg zla od onog asimilacije, prilagodbe, jednačenja po mjestu tvorbe, rođenja, zvučnosti.

Jednako tako me nitko neće uvjeriti da je potonji balkanski rat samo posljedica loše konačnosti titovske politike ili "velikih kulturalnih i vjerskih razlika", kako to hoće predstaviti u tzv. svijetu namjesnici svih fela. Pitam se, jednostavnom računicom, koliko su godina bile ujedinjene Italija ili Njemačka, i je li njihovo iskustvo zajedništva među regijama, ako se izuzmu krvavi srednjovjekovni obračuni među gradovima, bilo manje traumatično?

Gdje je osim integrativnosti katolicizma ili protestantizma, bilo okupljanja samo na fanfare zajedničkog neprijatelja? I molim vas lijepo, zašto bi Bosanac bio dalji Slovencu nego što je to Puljeze Lombardu?

Stoga odbijam sistematsku, sustavno i temeljno mizantropski projektiranu politiku mržnje svih protiv svijetu, u ciničnome času kad se Evropa ujedinjuje brišući praktično čak i neophodne kulturne distinkcije - i uostalom prihvaćanjem engleskog kao novog lingua franca - a balkanski se potkontinent demonizira i dezavuirava, pretvoren u najveći logor i najveće groblje ovog dijela svijeta.

S očajem gledam i na sve veće podvajanje među piscima, koji, namjesto da grade mostove i ćuprije, pišući o jednoj bestijalnosti ne mogu a da ne politiziraju ili koketiraju s drugom, makar ona bila jednako besmislena, opaka ili nastrana. Ojađena sam što su i prvi među njima, ako ih uopće ima, podlegli diktatu politike pa kao zli trgovci, namještaju jezičac na vagi dodajući utege, jednačeći prošlo i sadašnje, krvnika i žrtvu, podmećući kukavičja jaja u gnijezdo novog sotonizma. Ne čujem ni jedan trezven glas, ni jedan glas mudraca. Makar on bio i istočni..."

Bojim se da suvremenom trenutku, koji je vremenski udaljen od mojih Zapisa četvrt stoljeća, nemam mnogo za dodati. Osim možda da ponovim riječi Bertolda Brechta:

"Sva vlast proizlazi iz naroda. No kamo ide?"

KOMUNISTIČKE GRUDI

Tekst: Dimitrije Popović

U ovome broju Glasnika s ponosom donosimo kratku priču poznatog književnika i likovnog umjetnika Dimitrija Popovića, objavljenu kao dio ciklusa "Kratka priča Ranko Marinković", koji Večernji list tradicionalno priređuje od 1964. godine kako bi potaknuo književno stvaralaštvo i promovirao autore s ovih prostora.

Studenti završne godine Akademije dramskih umjetnosti pripremali su se za diplomski rad. Izbor tema bio je slobodan. U kategoriji kratkometražnog igranog filma prijavio se student M.V., koji je odlučio ekranizirati temu koja ga je zaokupljala još od gimnazijskih dana. U udžbeniku povijesti 20. stoljeća, uz tekst o veličanju narodnog otpora fašističkom okupatoru, nalazila se pri dnu stranice jedna ilustracija. Radilo se o djelu umjetnika

Đorđa Andrejevića Kuna, autora poznatog po slikanju prizora iz partizanskog života i ratovanja. Posebno ga je zaintrigirala žena osuđena na smrt strijeljanjem, prikazana kako hrabro i prkosno, isturenog prsišta, stoji među muškim osuđenima pred uperenim cijevima njemačkog streljačkog voda. Ispod ilustracije pisalo je: "Pucajte, ovo su komunističke grudi."

Eros i smrt zaokupljali su M.V.-a već u ranoj mladosti, što ga je potaknulo da jednog dana te fenomene obradi u filmu. Ilustracija, unatoč dramatičnoj i mračnoj temi, u njemu je pobuđivala bizarnu privlačnost. Dok je pripremao scenarij, razmišljao je o tome kako bi frejdovski psihoanalitičari interpretirali ovu scenu: falusne simbole agresivno uperenih pušćanih cijevi nasuprot senzualne topline ženskih grudi. U kratkom je roku precizno

razradio scenarij, dodijelio uloge i odabrao snimatelja i statiste. Za heroinu svoga ratnog filmskog prvijenca angažirao je već afirmiranu, dvadesetpetogodišnju glumicu atraktivnog izgleda, prema kojoj je gajio skrivene simpatije. Nadao se da će se tijekom rada na filmu spontano zbližiti. Činjenica da je glumica bila zaručena za bogatog poduzetnika dodatno ga je izazivala.

Na početku suradnje ohrabrila ga je činjenica da je glumica prema njemu pokazivala nešto više od profesionalizma. Međutim, kada je M.V. zatražio da za scenu snimanja obnaži grudi, ona je to odlučno odbila. Pokušao ju je pridobiti tvrdnjama da u 21. stoljeću nago tijelo više nije tabu, da su se mnoge slavne glumice svlačile pred kamerama te da se ženska golotinja naširoko rabi u suvremenoj potrošačkoj kulturi. Zadnji mu je argument bio pozivanje na Delacroixovu slavnu sliku i obnažene grudi Marijane naslikane u pobjedonosnom pokretu. Glumica je ucijenila M.V.-a riječima da će radije otkazati suradnju nego prihvatiti zahtjev.

Mladi se redatelj našao u nezavidnoj situaciji. Obzir prema glumici, njezin ugled i popularnost vodili su ga zaključku da će bez nje film izgubiti na atraktivnosti, ali ujedno je smatrao da će kvaliteta biti oslabljena izostankom dramatičnog prizora strijeljanja žene golih grudi. Glumica je ostala pri svojem stavu. Nije je pokolebala ni podrška kolega koji su dijelili redateljeve argumente. Jednog je jutra na probi nazvala M.V.-a "perverznom

autorom". On je potisnuo uvredu, a simpatija koju je na početku suradnje osjećao prema njoj preobrazila se u razočaranje i gotovo mržnju. Budući da nije imao vremena tražiti drugu glumicu, morao je prihvatiti ponudenu alternativu – crveni džemper pripijen uz tijelo, s jasno istaknutim obrisima grudi.

M.V. je u jednom trenutku razmišljao o napuštanju cijelog projekta, jer ga je mučila pomisao da film bez spornog detalja neće nositi željenu poruku. Također, sanjao je kako je glumica ipak pristala na izvornu zamisao, no san ga je uznemirio, pa je odlučio što prije snimiti i posvetiti se montaži. U podne je na setu snimio scenu smaknuća, kada su kontrasti svjetla i sjene najizraženiji. Skupina osuđenika, s povezima preko očiju, stajala je uz visoki zid, a streljački vod u hladu s druge strane ulice. Uz zapovijed časnika, pucanj je odjeknuo istodobno sa zvonima na obližnjem zvoniku.

Osuđenici i egzekutori odglumili su sve iz prvog pokušaja, a znatiželjni su gledatelji zapljeskali uvjereni da je prikaz iznimno realističan. Strijeljana skupina počela se dizati, smijući se jedni drugima. Glumica je ostala ležati potrbuške. Doviknuli su joj da ustane, misleći da se jako uživjela u ulogu. Redatelj joj je prišao, blago je podigao za rame – i ugledao tanki mlaz krvi. Crvena se nit presijavala na bijelim kamenim pločama, a M.V. je shvatio da leži posve mirna, s licem prekrivenim gustim pramenovima kose.

INTERVJU S DIMITRIJEM POPOVIĆEM

Darko Šćepanović

1. Gospodine Popoviću, Vaš rad nosi snažnu likovnu dimenziju koja spaja tradicionalne i savremene pristupe. Kako biste opisali svoj umjetnički izraz i proces stvaranja? Šta Vas najviše inspiriše u stvaranju novih djela?

Dopustite da počnem odgovor od kraja vašeg pitanja. Dakle inspiriše me podjednako ili potiče na stvaranje ono što se odnosi na tradiciju i na savremenost. Bez obzira radi li se o mitskim, istorijskim, sakralnim ili svjetovnim temama svaka od tema koja me zaokupi predstavlja izazov kako da se uobličim u koherentnu likovnu cjelinu, u slikarsku ili skulptorsku kompoziciju, u instalaciju ili performans, kojom će se izraziti suština motiva kojeg obrađujem. Upravo to spajanje tradicionalnog s modernim artikuliše se kroz kreativni izraz. U prilogu rečenog mogu navesti nekoliko mojih ciklusa kao što su oni o biblijskim ženama "Juditi » , Salomi » i" Mariji Magdaleni » ili ciklus "Corpus Mysticum » inspirisan Hristovim stradanjem. Tu su takođe i ciklusi o Danteu, Laonardu ili Njegoševom spjevu "Luča mikrokozma » . Spomenuo bih i savremene teme kao što su Merlin Monro ili moda kao dušveno estetski fenomen kojima sam se takođe bavio. U pravilu svaka je tema zbog svoje kompleksnosti izazovna za umjetničku kreaciju. Pred umjetnikom se postavlja problem kako temi kojom se bavi dati novu likovno estetsku dimenziju a da njena suština ostane ista. Kako je uobličiti a da bude drugačija od svih do tada naslikanih kompozicija. Tradiciju u najširem smislu riječi kazano nikad nisam gadao ili doživljavao kao nešto prevaziđeno. Naprotiv tradicija je toliko bogata i poticajna i na određeni način uslov je naše sadašnjosti. Umjetnici su toga duboko svjesni i uostalom istorija umjetnosti to potvrđuje na najbolji način. Neko je dobro primijetio da su mitovi izvori modernosti.

2. Slikarstvo je često introspektivan proces. U Vašim djelima često se primjećuju duboki simboli i metafore. Kako biste opisali odnos između konkretne stvarnosti i apstraktnih izraza u Vašoj umjetnosti?

Stvarnost ili takozvana objektivna realnost je generator imaginarnog. U suštini gledano sve proizilazi iz stvarnog a umjetnost je kreativni odraz te stvarnosti. U ogledalu umjetnosti se projektuju složeni odrazi stvarnosti čija je glavna figura sam čovjek. On je akter i središnji lik, demijurg svijeta kojeg gradi i razgrađuje. Kako je čovjek taj koji mijenja svijet a da pritom u svojoj suštini ostaje isti sa svojom komliciranom prirodom, tako se njegovo biće ogleda u simbolima ili metaforama izraženim na likovni ili litetrarni način. Ključna tema svih vremena odnosi se na temeljni religijsko filozofski problem o čovjeku kao smrtnom biću. Prije puno godina objavljena je moja knjiga eseja "Smrt u slikarstvu" koja upravo govori i pokazuje koliko je ova tema bila značajna za mnoge umjetnike i inspirisala vrhunska umjetnička djela. Naravno, mogli bismo sada proširiti temu uzimajući razne fenomene čovjekove egzistencije kao što su, dobro i zlo, otuđenje, strah, žrtvovanje, posvećenje itd. Konkretna stvarnost koju spominjete jest mjera i poticaj za transpoziciju apstraktnih elemenata kojima se kreira imaginarni svijet slike.

3. Kako ocjenjujete trenutnu poziciju crnogorske likovne umjetnosti na globalnoj sceni? Da li smatrate da je umjetnicima iz Crne Gore otvoren put ka međunarodnom priznanju?

Crnogorska likovna umjetnost je kvalitetna i ima potencijal za ravnopravno učestvovanje na svjetskoj likovnoj sceni. Međutim problem se pojavljuje kad je u pitanju logistika države, organizovani i dobro koncipirani projekti za plasman nekog umjetnika. Spominjao sam često ovakvim povodima primjer Petra Lubarde. Apsurno je da je za života ovaj veliki slikar imao internacionalnu reputaciju a danas je na svjetskoj sceni praktički nepoznat. Što se tiče mladih umjetnika oni danas imaju više prilika da se usavršavaju obzirom na standard savremene tehnologije. U mojoj generaciji na studiju Likovne akademije imati veliku monografiju nekog majstora, klasičnog ili modernog, bio je luksuz. Danas su stvari drukčije i u tom smislu za mlade umjetnike povoljnije. Izvori informacija su bogatiji i brži. Međutim,

za razliku od razvijenih zemalja zapada koje investiraju velika sredstva u kulturne programe, među kojima se daju i potpore za mlade stvaraoce, Crna Gora je još daleko od takvih standarda. Ali svaki umjetnik ima svoj put. Priznanje se stiče vremenom. Bitan je kontinuirani rad i dosljednost u stvaralačkim konceptima. Put za međunarodna priznanja je otvoren. A svaki otvoreni put je svojevrstni izazov.

4. Uloga umjetnosti u društvu danas postaje sve važnija. Koliko smatrate da umjetnici treba da budu angažovani u društvenim pitanjima i da kroz svoje radove progovaraju o aktuelnim temama?

Umjetnik je po prirodi svoga statusa istovremeno nezavisan i angažovan. Kao društveno biće promišlja svijet u kojem živi i stvara. Nažalost umjetnost ne može mijenjati svijet u kojem nastaje ali može se baviti ključnim pitanjima svijeta, osmišljavati ga, ukazivati na njegove negativne strane da bi se afirmisalo dobro. Ali u svemu tome umjetnost mora ostati u domenu umjetnosti. Čim iznevjeri svoju suštinsku autonomnost po

čemu se prepoznaje kao Art i svoju posebnost žrtvuje za političke svrhe onda se umjetnost pretvara, kako je rekao Nabokov u "obični ideološki bofl"

5. S obzirom na to da je slikarstvo već decenijama Vaš modus vivendi, kako to utiče na Vaš svakodnevni pogled na svijet? Kako uspijevate održati balans između umjetničkog stvaralaštva i drugih životnih obaveza?

Pogled na svijet je kompleksna stvar. Svijet je toliko složen fenomen da postoje nijanse u njegovoj percepciji ali se formirani pogled na svijet u suštini ne mijenja. U cjelini gledano imam pesimističku sliku svijeta koja se temelji upravo na dominaciji negativne paradigme koju nažalost potvrđuje istorija odnosno stvaraju aktuelna svjetska događanja. Što se tiče drugog dijela pitanja mislim da sam odavno ostvario ekvilibar između umjetnosti i svakodnevnog života. Usaglasio sam privatni život sa profesionalnim obavezama.

OVOGA NIĐE NEMA

Tekst: Vesko Pejović

SAUČEŠĆE

Umro rođak Sima Cuce. Simo stoji u prostoriji gdje je izložen pokojnik. Prilazi mu Ruta Pajević, i pita ga: "Simo, dolazi li ti što ovaj pokojnik?!" "On mi je rođak", odgovara Simo. Ruta mu pruža ruku i kaže: "Moje saučešće!" "Fala ti", veli Simo.

Prošlo neko vrijeme, Ruta ponovo dolazi kod Sima - s istim pitanjem.

"Simo, dolazi li ti što onaj što je umro?!"

"On mi je rođak", opet odgovara Simo.

Ruta mu pruža ruku i ponovo kaže: "Moje saučešće!"

"Fala ti," zahvaljuje Simo.

Ruta taman da ode, kad ga Simo upita: "Oprosti mladiću, kako ti je otac?!"

"On je umro prije trideset godina," odgovori Ruta.

Stari Simo tada uzvratiti Rutu: "Moje saučešće!"

REŠO I KOBASICA

Jednoga dana, neka cura koja je živjela kod Sima Cuce, popne se na stolicu da zakači zavjesu.

Ulazi u kuću Simo, vidi je sa leđa u mini suknji koja se bila još i podigla pa se našali:

"Je li ti zima devojko?!"

Njegova stanarka, veoma duhovita, iznenadi Sima odgovorom:

"Nije stari, jer me grije rešo!"

Simo prihvati "igru" i nastavi:

"Bih li moga zgrijati ovu moju kobasicu na taj rešo?!"

Istoga trenutka stiže odgovor koji "opeče" Sima:

"Tu tvoju, kolika ti je, možeš i tako izesti!"

Oduševljen odgovorom svoje stanarke Simo joj reče da mu ne mora plaćati kiriju za sljedećih šest mjeseci.

GLAS

Kraj osamdesetih godina. Izbori na Cetinju. Na

biračkim mjestima gužva. Po gradu - propagandni štabovi "ne patišu"! Iako se primakao 105. godini života, na glasanje krenuo Simo Cuca. Pošto se izbornom mjesto, gdje treba da glasa, nalazi u zgradi prekoputa spomenika Lovćenska vila, Simo se uputio pored Vlačke crkve. Odjednom začu "glas" magarca vezanog za ogradu crkve: "iaaaa, iaaaa, iaaaa." Simo skide kapu sa glave okrenu se prema magarcu i reče mu:

"Fala ti "druže", ti jedini u Cetinje nijesi promijenio glas, iako su se okolnosti promijenile!"

POMIRIŠI

U kafanu kod Labuda Đurića, banu neki siromašan čovjek. Ispruži šaku u kojoj je držao nešto metalnih novčića i upita Labuda:

"Koliko mi možeš dati pršute za ove pare?!"

Labud uze nož, pređe njime sa obadvije strane preko velike načete pršute, pruži gostu nož i reče:

"Pomiriši!"

LADNO PIVO

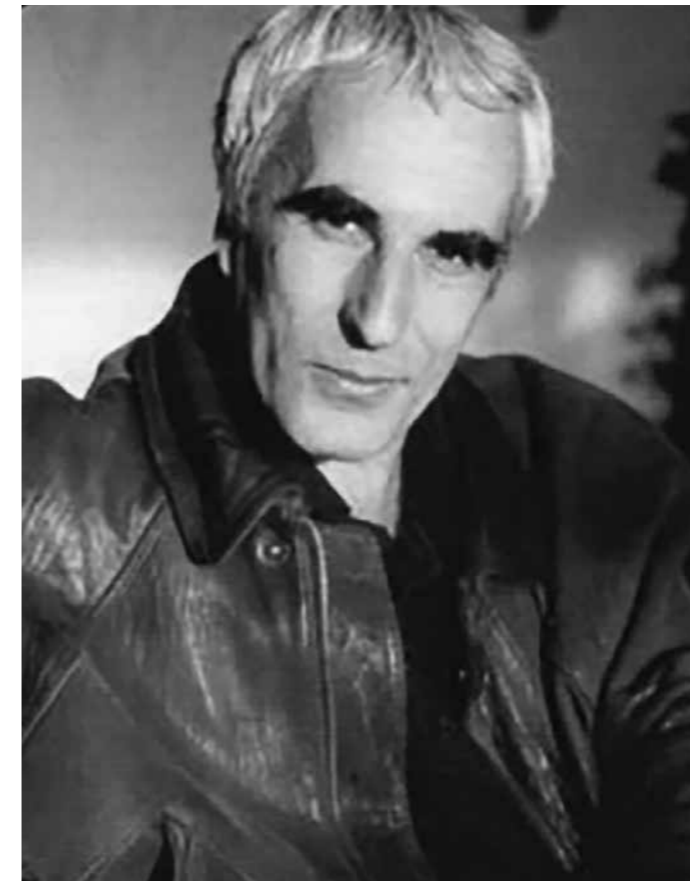
U kafani kod Labuda Đurića uobičajena atmosfera; kao i svakoga vrelog avgustovskog dana, oko podne.

Za jednim stolom sjede tri stalna gosta, za koje se može reći da su inventar ove simpatične cetinjske kafane. Labud, naslonjen na šank, zamišljen, nešto konta, kad u kafanu utrča neki građevinski radnik - i kao bez duše, polušapatom, reče Labudu:

"Jednu kriglu, ako je ladno?!"

"Ladno je, nego što?!"

Poče Labud točiti pivo u kriglu, i drvenijem lenjirom skidati "kragnu" s orošenoga putijera, i tek iz nekoliko puta usu pravu mjeru. Radnik, izgorio od vrućine, mokre znojave košulje, pruži ruku da uzme spasonosno piće kojim će "ugasiti" žeđ, a Labud lagano, podiže kriglu naspram očiju, pogleda žednog gosta, pa s ushićenjem reče:

"Vidi je!" Kakva je, aaa?! E, bogami ti je ne dam, noću je ja popiti kad je ovakva!"

Gost, preblijede ka krpa, a Labud, pošto je postigao efekat, pruži mu kriglu a ovaj je sa nevjericom zgrabi i nadušak ispi.

ALAT

Sretne Moša Martinovića jedna njegova prijateljica, koja je veoma privlačno izgledala.

"Ajde Mošo, svrati do mene, da mi nešto popraviš!" Iako zatečen ovim prijedlogom, Mošo se brzo snađe,

i u svom stilu donese "presudu" - uz obrazloženje:

"Rado bih svratio jer znam zanat, ali nemam alat!"

UBIO NAS JE GLAS

Poslije više od dvadeset godina obavljanja funkcije predsjednika Opštinskog suda Cetinje, pođe Mošo Martinović u penziju. Jednoga dana sretne ga stara poznanica, koja je u mladosti bila "malo slobodnija", i zamoli ga da joj napiše jednu tužbu protiv neke žene.

"Što ti je rekla te te tako najjedila?!"

"Rekla mi je da sam kurva!"

"Auh, mnogo ti je rekla! Dođi sutra kod mene kući, da to napišem."

Dođe ona po dogovoru sutra, a Mošo je dočeka:

"Žao mi je, predomislio sam se. Nećemo pisati tužbu."

"Zašto?!", upita iznenađena i razočarana žena.

"Zato što i mene, kad idem ulicom još zovu predsjedniče, a ti znaš da više ni ja nijesam predsjednik; ali nas je ubio glas!"

ODGOVOR

Svratio Mošo Martinović u jednu kafanu, koja se nalazila na početku Bulevara. Nešto ljut na konobaricu dosta pogano joj reče:

"Jovanka, došla si iza koza i ovaca, a sad poslužuješ piće narodu. Bolje bi bilo da si ostala da čuvaš stoku!"

Svjestan da je pretjerao, kroz smijeh, šaljivim tonom dodade:

"Ajde, čobanice, donesi nam piće!"

Konobarica Jovanka, iznenađena ovakvim komentarom, brzo se pribra, donese piće, i prilikom posluživanja - uzvratiti na uvredu još poganije:

"Gospodine, Mošo, prije sam čuvala stoku, a sad je pojim!"

DUGOSTOJEĆI

Ljubo Bakin igra karte. Iza njega, satima stoji kibicer. Ljuba ne ide karta i on, kao i mnogi kockari, počeo da traži opravdanje. Nešto mu je "maler" - kibicer naravno...

"Dugo stojiš uspravan - što ne šedneš malo?!" - veli mu Ljubo.

"Više volim ovako!" - kratko odgovori kibicer.

"Možeš li tako dugo stojati?!"

"Za, mogu!" - samouvjerenom odgovori kibicer.

"Ti bi bio dobar kurac!" - reče mu nervozni Ljubo.

PLUĆA

Znajući da Ljubo Bakin ima zdravstvene probleme sa plućima, i da se upravo vratio iz bolnice, advokat Bato Popović svrati u jednu kafanu gdje je Ljubo često boravio; nađe Ljuba, i među njima krenu prijateljski razgovor. Bato mu savjetuje da se pazi, i da izbjegava zadimljene prostore, a Ljubo njemu veli:

"Bato, ja znam da si mi ti iskreni prijatelj, ali da bih te uvjerio da nemam što čuvati, ispričaću ti što se desilo na mojem zadnjem pregledu kod doktora: Pokazuje mi doktor rendgenski snimak mojih pluća, i pita me:

- Gospodine Ljubo, vidite li ove crne fleke na snimku?!

- Vidim, ali ne znam što znače?

- E, tu su Vam nekad bila pluća"...

DIO LOVCENA

Jedan naš sugrađanin odlučio, da se ženi nekom devojkom iz obližnjega sela. Mnogi njegovi prijatelji, začuđeni kako je izabrao tu "varijantu", zborili su mu:

"Ti evropski šarmer, da ženiš tu seljanku?!"

Na to bi on samouvjereno odgovarao: "Videćete je za tri mjeseca, biće ka' iz Pariza!"

Sakupi on "jaku" ekipu prosaca, i oni pođoše da utanače sve pojedinosti. Za govor zadužen profesor Vlado Poček. Došli prosoci, priređen im srdačan doček, puna trpeza.

Uz jelo i piće, pade i pjesma. Zapjeva i mladoženja. Od njegovoga glasa zaigraše pjati na trpezi, "zadrhta" sva kuća. Domaća čeljad sa čuđenjem i divljenjem, gledahu i slušahu budućega zeta, a udavačina baba to prokomentarisala:

"E, bože, dimnoga grkljana!"

Jedan od prosaca, koji se već bio malo više "skvasio", najbliži babi, iskoristi ovo i šapnu joj na uvo:

"Strina, zamislite kakav mu je "klas", kad mu je ovakav glas!"

Baba ga sa čuđenjem pogleda, i reče: "Mašala, mašala", a on dodade:

"Ova vaša odiva će tanje prđet, kad je ovaj naš parip dobro izbelegija - jel'de strina?!"

"I ja mnim. To je vazda tako bilo, đao ljane!" - kroz smijeh reče baba, i stavi tačku na ovu temu.

U neka doba izlazi mlada. Kršna, crvena u obraze, ka pecka jabuka; andulirala kosu, stavila minduše, velika "vimena", zategla bijelu svilenu bluzu; tergal suknja pozadi se naklobušila, čarape koje nijesu mogle sakriti

jake listove; štikle sa gvozdenim štiftovima. Kad ide po popločanom kamenom podu – imaš osjećaj da si kod Kunja Releze, u radionici. Prosci se zagledali u mladu ...

Diže zdravicu professor Vlado: "Dragi prijatelji, došli smo noćas u ovu poštenu kuću da prosimo" – pa, teatralno pokazujući prema mladoj, nastavi: "ovaj dio Lovćena"!

VOZAČ

Ispred Vladinog doma gužva. Mnogo naroda došlo

da gleda novi film. Ispod prozora, na kojemu Senka prodaje karte, "standardna" grupa momaka gura se za karte, dok ostali stoje u širokom luku i čekaju svoga tapkaroša. Cijeli plac ispred kina zauzet...

Direktor cetinjskog bioskopa "Sloboda" u to vrijeme bio je Đoko Radov Ivanović, čovjek vedroga duha i vrsni diskofil. Isključivo zahvaljujući njemu, prije i poslije filma u bioskopskoj sali se mogla čuti veoma kvalitetna muzika, koja se mnogim posjetiocima vječno urezala u pamćenje.

Iz pravca Vidove trafike lagano dolazi bijeli fića sa direktorom bioskopa. Đoko iz svega mozga viče: Bjež narodeeeee, ne umijem stanuuuuut!

Nasta pometnja i opšta bježanija na sve strane. Prvi se snalazi Poli Lekić, trči za "fićom"; hvata se za njega, pokušavajući da pomogne Đoku da zaustavi kola. Brzo mu se priključuju i drugi. Đoko skreće udesno, vukući poveću masu momaka - koji se drže za auto, i klizaju po pržini platoa. Zaustaviše se kola, taman ispod prozora direktorove kancelarije, ugasi se motor. Izlazi Đoko iz "fiće", maše glavom lijevo - desno, podbočio se; gleda u okupljenu masu, i izusti: "Jedva!" - i ispraćen aplauzom - uđe unutra.

I JA TEBI

Vido Parteli telefonira jednome Cetinjaninu:

"Alo, Golube jesili to ti?!"

"Jesam".

"Da ti jebem oca!" - reče Vido i spušta slušalicu.

Prošlo petnaest minuta, Vido ponovo okrene isti broj:

"Alo, Golube, jesili to ti?!"

"Jesam".

"Da ti jebem majku!" Prošlo pola sata, Vido ponovo okrene isti broj:

"Alo, Golube, jesili to ti?!"

"Jesam".

"Puni mi u prkno!" - reče Vido, a sa druge strane, u istom trenutku, stiže unaprijed spremljen odgovor: "I ja tebi!"

SAD ĆU JA

Događaj je vezan za fudbalsku utakmicu jedinstvene II lige između FK "Lovćen" i FK "Borac" iz Banja Luke, koja je odigrana 1954. godine na starom igralištu "Ćipur".

U svlačionici, prije početka utakmice, trener "Lovćena" Mišo Pajević je odredio tim, upoznao igrače sa glavnim karakteristikama igre protivničke ekipe, i podijelio zadatke. Posljednji, poseban zadatak, dobio je kapiten Pura Uljarević, koji je kao

centarhalf trebao da čuva najopasnijeg gostujućeg fudbalera, standardnoga člana B Reprezentacije FNR Jugoslavije, brzonogoga centarfora Kneza.

Kad je trener završio, Pura samouvjereno reče:

"Za Kneza ne brinite, on je danas moj -skinuću mu titulu!"

U toku utakmice, u jednom kontranapadu Knez pretrča čuvara Puru, kao da ga nema i uputi se prema голу "Lovćena." Nemoćni Pura se okrenu i doviknu svome saigraču iz posljednje linije odbrane, Đordiju Zeku Lubardi:

"Drž'ga Njanjo, sad ću ja!"

ŠTIROVNIK

Ljeto. Dvorski trg. Prošla ponoć, velika gužva, smijeh. Prepucavaju se Begina i Miško.

Došao red na Beginu:

"Miško, reci "odi".

Miško se umirio, koncentriše se, konta i izgovori odi.

Begi poentira: "Malo mi ga oglođi".

Miška izdaje strpljenje, bi da prekine ovaj duel ali mu publika neda.

Opet dođe red na Beginu:

"Miško reci Lovćen".

Miško opet prebira po memoriji, što mu može reći

na to, siguran da Begi ne može to da rimuje, reče:

Lovćen.

Begina tada ka iz topa, poentira:

"Nabijem te na Štirovnik!"

MRTVA PRIRODA

Dolazi kod Đoka Žigalja jedna šarmantna žena, i prenosi mu pozdrave od njegovog učitelja Mila Milunovića - uz napomenu da ga je Milo zamolio da joj uradi portret.

Đoko se zahvali, i reče joj da trenutno ne može da joj ispuni želju jer nema inspiraciju. Gospođa na to odgovori:

"Ja ću biti na Cetinju mjesec dana, pa se nadam da ćete naći vremena i raspoloženja da mi to uradite." Jednoga dana oni se sretnu, i pošto joj Đoko reče da je dobio inspiraciju, sva srećna - on ga prekide, uhvati ispod ruke i krenu sa njim prema Portunu đe je Đokov stan i atelje.

Đoko viđe "o čemu se radi", i brzo završi svoju misao:

"Nijeste me puštili da se izjasnim do kraja. Danas sam dobio inspiraciju da slikam mrtvu prirodu!"

DOČEK

Pedeset treće godine, drug Tito dolazi na Cetinje. Komitet odredi Đoka Žigalja da nacrti i postavi na "Grand" hotel portret druga Tita.

Đoko brzo napravi crtež i, kad poče da kači pano, neki Cetinjanin ga upita:

"Što radiš to Đoko!?"

"Kako što radim, vidiš li ti ko nam dolazi, zlo ti u dom!?"

"Vidim" - odgovori ovaj, pa dodade:

"Znaš li ti da će prije no stigne predsjednik pohapsiti sve inforbirovce, lupeže, pijanice i kurve!?"

Đoko ga pogleda pa odgovori:

"Tako mi boga, ako je to tako - ovoga čojeka neće imat ko dočekat!"

PAVLE "MAKEDONAC"

Zbilo se to krajem marta 1966. godine. Došla na Cetinje svjetska prvakinja u šahu Nona Gaprindašvili. Za pratioca joj određen profesor Pavle Donović. Poslije odigrane simultanke u Gradskoj kafani, pošli oni na ručak. Pavle u čast uvažene gošće, drži zdravicu:

„ Poštovani prijatelji, imam čast da vam predstavim prvu damu svjetskog šaha, Ruskinju, Nonu Gaprindašvili!"

Tada skoči ona i prekide Pavla:

"Ja njet Ruskaja - ja Gruzijka!"

Prošlo od tada desetak godina, Pavle se našao u Rusiji. Riješio da se javi Noni, jer je ona, zadovoljna gostoprimstvom koje joj je ukazano prilikom boravka na Cetinju, rekla Pavlu da bi mnogo voljela da joj se javi ako nekad dođe u Rusiju. Priredila ona Pavlu večeru. Predstavlja Nona dragog gosta svojim prijateljima: "Ovo vam je moj prijatelj - Pavle Makedonac!"

Skoči Pavle, i prekide Nonu: -" Ja nijesam Makedonac -ja sam Crnogorac!"

Nona Gaprindašvili, zadovoljna efektom odigranoga "poteza", mirno nastavi: "Pavle, ni ja nijesam Ruskinja -ja sam Gruzijka!"

KAFANSKA KOROTA

Pavle Donović je veliki dio svoga života proveo po kafanama. Volio je najviše klasične kafane, sa puno priče "dim u dim". U zadnje vrijeme pio je isključivo pelinkovac. Kad bi ga neko ponudio pićem, volio je da kaže: "Ne mogu (pa malo zastane) -odbiti!"

Poslije Pavlove smrti, njegovo društvo iz jedne kafane za 40 dana pilo je samo pelinkovac! Kad je za to čuo, jedan Pavlov prijatelj, prokomentarisao: "To je kafanska korota!"

INFUZIJA

Pero Nikov Jovičević, sa kojim je Pavle Đonović u kafani kod Ikane, dugi niz godina ispijao prvu jutarnju lozovu rakiju, zbog nekih zdravstvenih problema, završi na Internom odjeljenju bolnice "Danilo I".

Pavle mu dođe u posjetu, i kad vide Pera kako leži i prima infuziju, da bi ga oraspoložio - zapita ga: "Pero, to u flaši, je li domaća ili trinaestojulka?!"

LUPANJE

Niko Ražnatović i Mićina Martinović završili studije u Beogradu, zaposlili se u "Obod", i tek što su počeli da rade - pozovu ih da prisustvuju sjednici Radničkoga savjeta. Sjednica se održavala u večernjim časovima, u prostoru starog radničkog restorana, na Donjem kompleksu. Sjednici je prisustvovao i generalni direktor, Drago Jovović. Napolju je vladalo veliko nevrijeme, praćeno kišom i olujnim vjetrom. Jedan od prozora restorana nije izdržao, pa je za vrijeme monotone i jalove sjednice stalno lupao.

Generalni direktor, nezadovoljan sadržajem višečasovne diskusije, jedva dočeka da da riječ mladom ekonomisti Ražnatoviću.

"Tišina, molim vas, da čujemo što će pametno da nam kaže naš mladi i perspektivni ekonomista!?" Niko, razočaran jalovim diskusijama, predloži: "Ja bih se založio da neko zatvori prozor, kako bismo eliminisali bar - njegovo lupanje!"

POKAJANJE ODLOŽENO

Umro neki čovjek u Bajicama. Otac Mićine Martinovića ima obavezu da ide na sahranu. Napolju "kijamet": kiša, snijeg, vjetar. Pošto je bio u godinama, a nije se najbolje osjećao, on zaduži Mićinu da ga zamijeni!

Mićina krenu, ali se brzo pokaja i pokoleba. Velika muzgavica, jak vjetar, korak naprijed, dva nazad - učiniše da se vrne sa pola puta.

Uđe u kuću sa slomljenim kišobranom, sav pokisao, mokrih nogu, mokre kose i počeo otresati snijeg sa sebe...

Otac ga nestrpljivo upita:

"Mićina, jesi li bio na pokajanje?!"
 "Ne", - hladno odgovori Mićina.
 "Zašto ne, sine?!" - začudi se otac.
 Mićina pogleda oca, napravi izraz lica kao da je razočaran, pa odgovori:
 "Odloženo je!"

PREDSTAVLJANJE

Vozi se student Mićina tramvajem. Na jednoj stanici uđe dosta putnika tako da se napravi velika gužva. Mićina se pomjeri, i ugazi nekog gospodina. Ovaj iznerviran, reče Mićini:
 "Magarac!" Mićina se okrenu, pruži mu ruku i predstavi se:
 "Martinović!"

PLJOSNATA KOKOŠKA

Pregazi jedan čovjek autom kokošku, i zakuca na vrata najbliže kuće. Mićina otvara vrata, i pita:
 "Kojim dobrom prijatelju?!"
 "Je li ovo vaša kokoška?!" - upita čovjek, spreman da plati obeštećenje, podižući prepršenu kokošku, okrećući je kako bi je Mićina, lakše prepoznao.
 "Nije", - hladno odgovori Mićina i dodade:
 "Mi, gospodine, ne držimo pljosnate kokoške!"

TELEVIZOR

Kad je Anđelko Arnautović imao televizor, u njegovom kvartu malo ga je ko imao. Jedan njegov prijatelj, koji je volio da gleda TV prenose fudbalskih utakmica a nije imao televizor, navratio se bio kod njega, tako da Anđelko nije mogao popodne da odmara.
 Jednoga jutra sretne ovog prijatelja, i on mu najavi da će doći popodne da gleda neku važnu utakmicu. Anđelko odluči da se malo našali, i po dolasku kući okrene televizor naopako, a cvijeće i neke sitnice vrati na televizor tako da izgleda sve normalno.
 U očekivano vrijeme dođe prijatelj, i zauze svoju standardnu poziciju - iz koje je volio da posmatra TV program. Anđelko uključi televizor, kad ono - slika naopaka. Prijatelj se začudi, a Anđelko mu reče:
 "Mora da je kod njih kvar, pa ti predlažem da legnemo na pod, i gledamo odozdo prijenos utakmice" - te leže prvi na pod da mu to i praktično pokaže.
 Prijatelj nije mogao odoljeti, pa bez dvoumljenja prihvati Anđelkovu ponudu i leže do njega. Poslije 15 minuta "nenormalnog" gledanja oni se umoriše, a

Anđelko mu predloži da pođe kod jednoga njihovoga poznanika, i vidi je li tamo slika okrenuta. Prijatelj tako uradi, i pošto vide da je tamo sve u redu sa slikom, shvati "poruku", i od tada prestade gledati televizijski program kod Anđelka.

KUM

Treba da se ženi Cetinjanin Šanjo. Za kuma izabrao Milorada, teškog alkoholičara. Velika kita svatova dođe u Pavino Polje, po mladu. Priređen im srdačan doček. Posijedali oni za veliku trpezu prepunu hrane i pića. Domaćin im poželje dobrodošlicu. Sve krenu uobičajenijem redom.
 Kum Milorad za aperitiv proba šljivu prepečenicu; mnogo mu se dopade - te vrlo brzo, počeo prazniti čokanj za čokanjem. U jednom trenutku, "nasloni" se na tavulin i zahrka.

I jednoj i drugoj strani neprijatno zbog ovoga incidenta, ali uz priču, pjesmu, mezu i piće, zaboraviše na kuma Milorada.

Počeo ručak, došlo vrijeme za zdravice, kum Milorad i dalje hrče. Da bi prevazišao nastalu situaciju, stari šarmer i džentlmen Idžo Stanković, ustade i diže zdravicu:

"Dragi prijatelji, ne znam da li će ovaj brak uspjeti?! Lično bih volio da uspije jer smo se grdno namučili dok smo došli ovamo. Ali, jedno znam, i u to sam siguran (pa se okrete prema kumu Miloradu koji je i dalje bio u "komi"), da će kumu Miloradu biti strašno milo kad čuje da se Šanjo oženio!"

PREBIJANJE DUGA

Pridao se sin Mikošu Raduloviću. Dogovore se njegovi drugovi, Idžo Stanković, Filip Turčinović, Majo Jabučanin, Janko - Kočka Jovičević, Sreto Jovanović, Milo Marković, Bimo Oručević i Duka Puranov Pavličević da pođu kod njega na čestitku, i da daju malome svi po 50 din (kao današnjih 50 eura).

Stigli oni u Grahovsku ulicu, i uz pjesmu uđu u kuću. Došlo vrijeme da dijete "časte" i da se ide kući. Najstariji među njima, Idžo prvi prilazi krevetiću, vadi iz džepa jedan notes, otvara ga, nalazi spisak dužnika, uzima hemijsku olovku križi Mikoša (koji mu je dugovao 50 din), i obraća se njegovome nasljedniku: "Sad mi tvoj otac ne duguje ništa!"

SAJDŽIJA

Umro iznenada, u četrdestoj godini, sajdžija na

Cetinju. Dolaze ljudi u njegovu kuću, da porodici izjave saučešće. Među njima i Ilija - Idžo Stanković, kućni prijatelj. Pokloni se pokojniku, i pruži ruku njegovoj ženi. Ona, čim ga vide, udari u plač. Idžo je utješi:

"Jeste li probali da ga navijete, možda je on samo stao?!"

ŽELJA

Rutu Pajevića, čija je žena Nada, strastvena kladioničarka, sretne jedan intimni prijatelj, koji je bio u toku sa njegovom bolešću i pita ga kako se osjeća.

"Bogami, bliži mi se kraj. Neću još dugo!"

Znajući da je Ruta iskren prema njemu, on zabrinuto proba da mu presiječe crne misli.

"Ajde, Ruta, nemoj tako da pričaš. Nego, reci mi je li ti žena dobijala što na kladionici?!"

"Imam samo jednu želju," - nastavi Ruta.

"Koju?!"

"Ne bih volio da umrem za vikend".

"A zašto, Ruta?"

"Zbog Nade i kladionice!"

TUNEL

Neposredno pred smrt, Ruta Pajević razgovara sa sugrađaninom Mujom Milanovićem - o prolaznosti života, o životu poslije života. Ruta pita Muja:

"Mujo, đe ti je grob?" Mujo odgovara:

"U Dobrsko selo".

Ruta to prokomentarisao:

"Mislio sam da ti je grob na Novom groblju, pa kad umremo - da iskopamo tunel da se posjećujemo!"

Ovako, ta ideja otpada jer je tunel prema Dobrskome selu prevelika investicija!"

SVA NAJEDNO

Na uzanom pojasu zemlje, koji se nalazio u dvorištu Rutine porodične kuće, Ruta jedne godine, posadi deset kućica krtole. Vidi ga njegov prijatelj Veljko Popivoda kako motikom praši krtolu, i reče mu:

"Ruta, zamolio bih te, da mi na jesen ostaviš, jedno dvjesto kila, od te krtole!"

"Žao mi je Veljko, što ti neću moći izaći u susret. Svu sam je, najedno, prodao Bolnici..."

STAKLOREZAC

Đoko Leza je često dolazio kod Branka

Kovačevića, koji je u svojoj staklorezačkoj radnji držao malu galeriju umjetničkih slika. Toliko je Branko udovoljavao Dokovim željama, bolje reći "pobrkinama", pa je Đoko bio ubijeđen da bi mu Branko izišao u susret da mu traži bilo što. Jednom prilikom, doveo Đoko nekog doktora iz Dubrovnika, koji je trebalo nešto da mu završi - kod Branka u galeriju, da izabere sliku koju želi. "Doktore, da vam predstavim mojeg velikog prijatelja, velikoga humanistu, velikog galeristu, ljepotu ljudsku. Kad čovjek kod njega dođe prosto mu duša zamiriše!"

Sačeka da se oni rukuju pa nastavi:

"Doktore, izaberite sliku koju god vam srce poželi - Vaša je!"

Vide Branko o čemu se radi.

Doktor nanišanio najvrjedniju sliku u galeriji. "Evo ovu!"

Branko mu veli:

"Gospodine, ta vam je slika 1000 DM."

Doktor, zbunjen, našao se u neprilici. Utoliko Đoko stupa na scenu. Ukapirao da mu je Branko "porušio figure", te reče: "Ajmo doktore, ajmo doktore!"

Kad dođe do vrata, okrenu se i sa prijekorom pogleda Branka, odmjeravajući ga od glave do pete: "Branko, jpak si ti staklorezac!"

SVJETLO

Kojega senzibiliteta je bio naš najbolji liričar Leso Ivanović zna svako ko je čitao njegovu poeziju. Jedno vrijeme Đoko Leza, praktično nije izlazio iz stana porodice Ivanović. Divio se Lesu, i upijao svaku njegovu riječ. Tako zanesen, nije primjećivao koliko je vremena prošlo, i da treba puštiti porodicu da malo odmori. Znajući za Đokove neuroze, Leso je iz više razloga bio na mukama kako da mu to saopšti. Jednoga dana našao je "formulu": "Đoko, oli ugasi ono svjetlo u hodniku..."

INTARZIJA

U Higijenskome zavodu, koji se nalazio na mjestu gdje je sada hotel "Grand", pedesetih godina bila je formirana - slikarska kolonija. Tu su uglavnom radili slikari sa Cetinja.

Kada je prilikom jedne posjete slikar Venjo upoznao svoga prijatelja Gana Radusinovića sa tehnikom slikanja "intarzija" koja je u to vrijeme bila u modi, a koju su oni u koloniji upravo bili savladali. Na Ganovo pitanje da mu malo bolje pojasni što znači riječ "intarzija", Venjo mu odgovori:

"To su, kako da ti objasnim, intimne teme iz Azije"...

ANALIZA

Jednoga jutra poranio Minjo Jablan - noseći veliki bidon. Srete ga jedna poznanica kod Doma zdravlja, i radozno zapita:

"Zaboga, Minjo, de ćeš jutros, ovako rano, sa tijekom bidonom?!"

Minjo joj, odgovori: "Nosim mokraču na analizu!"

ŠIŠANJE

Minjo Jablan imao neki problem s automobilom. Odvede ga kod majstora, sa kojim je, inače, veliki prijatelj. Pošto se radilo o sitnoj intervenciji, kvar bi otkonjen za par minuta. Minjo pita majstora koliko mu je dužan za opravku.

"Daj mi samo za šišanje!" - odgovori majstor. Minjo, tako i uradi, dade majstoru pet eura, zahvali i ode.

Prošlo dva dana, Minjov automobil ponovo ne funkcioniše. On ga ponovo odvede kod istoga majstora. Ovoga puta popravka je još kraće trajala. Minjo pita majstora koliko je dužan, a ovaj mu opet odgovori: "Daj mi samo za šišanje!"

"Majstore, kosa ti prebrzo raste?!" - prokomentarisao Minjo, i ode.

DIJETA

Odebljao Pajo, brat Minja Jablana. Vage oko 120 kilograma. Doktor Gladović mu savjetovao da mora smršati barem 30 kg. Pajo uveo dijete, i veoma brzo dođe na propisanu težinu. Njegovi prijatelji iznenađeni ovim Pajovim podvigom pitaju, Minja kako je to uspio i ima li kakvih problema.

"Ljudi, imao je veliku volju da smršaa, pridržavao se neke dijete, a nijesu mu u Obodu davali "topli obrok" tri mjeseca. Iako je došao na propisanu kilažu sad ima još veće probleme nego prije!"

"Koje Minjo?"

"Ništa mu od garderobe ne valja, liše lumbrele!"

ROKADA

"Doša'ja u Australiju, u Melbum. Ne poznajem nikoga! Ne znam engleski. Idem ulicama, gužva, svi neđe itaju, a ja neznam de idem! Da mi je bilo sresti Talijana ka'da bih srio brata Petrodoljanina, priča Vesko Čeklić. Tako me uvati noć. Oftaše me policajci, te se nađoh u prihvatilištu. Bila je to jedna velika prostorija, ka silos, a gvozdeni kreveti puni

svakakvih tipova: beskućnika, drogaša, klošara... Ja umoran, lega. Slatko bi'zaspa'ali ne smijem. U glavu mi oni stihovi Vita Nikolića - Ako samo sklopim oči, prikrašće se, zaklaće me! Čim se ugasi svijetlo ja napravih rokadu, okrenem se u krevetu; de mi je bila glava dođoše mi noge!"

NIKAC OD ROVINA

Šedim ti ja, jednoga dana, prije dvadestak godina, u kolima. Pije mi se pivo. De ću?! Upalim radio. Zdravko Čolić pjeva: "Poći ću u šume, da je opet tražim!" Te ja trenutno donijeh odluku da odem u kafanu "Šume", koja se nalazi otprilike, na pola puta prema Podgorici. Tamo sam često "gostovao" sa mojim prijateljem Šiklošem.

Dođem tamo, puna kafana. Priđoh šanku, i rekoh Vjeri da mi da jedno studeno pivo. Popih ga na dušak. Donese ona drugo, pa treće...

Rekoh sebi: dosta je ođen bilo - idem dalje; kad, neko zavika: "Izlazite svi napolje da vas glavačke ne izbačim!"

Jedna grdosija poče da prevrće stolice i tavuline, a gosti kafane videše zlu priliku i počеше bježati... Ja, taman krenuo da izlazim, kad on veli meni: "Mali, dobro si uradio što si krenuo da izlaziš!" Meni kroz glavu prođe ono "mali". Izvadih levor, uperih ga u njega, repetirah i rekoh mu: "Kad vidiš na meni rašu, onda ću poslušati tvoju komandu - "veliki"!"

Primakoh se vratima i nastavih: Izaberi, de ćeš da te ubijem unutra, ili napolju, metar od praga!

Vide on da je naišao na Nikca od Rovina, izvini mi se, pokupi i ode!" - završi sjećanje Vesko Čeklić, na jednu od svojih brojnih avantura.

BIĆE KATUNJANKA

Jedno vrijeme Vaso je stalno pričao kako će da se ženi i animirao potencijalne kandidate za svatove. "Biće 300 svatova, svadba će se održati na Lovčenu. U čelo trpeze sedeće: Milo, Bonja, Vlada Crne Gore. Do njih će biti stari jogaši: Sloba, Lale, Ćiro, Gaga a onda dolaze stari "dimljeni" Cetinjani..."

Smijući se, prisutni ga pitaju: "O'kle će biti mlada? Mora da ćeš dovest 'neku Njemicu?!" "Neću Njemicu, jer su one zaštićene zakonom, da je zalijepim poša' bih u Hag!"

Biće Katunjanka.

Onda bi se čulo ono njegovo, poznato:

"Ovo niđe na svijet nema"...

BLANJA

Ispred restorana "Tursko groblje" sjede Arsen Spasić, Đoko Žigalj i Bane Jovičević

Nailazi Vaso Vujić, koji je za sebe govorio da je zaveo više žena nego što je Pele dao golova.

Zaustavlja se pored ove grupe Cetinjana, uzdignute glave i pogleda uperenog prema grupi turista, koja se približavala iz pravca Dvora kralja Nikole.

Pita ga Đoko Žigalj:

"Vajs, kako te služi ta blanja?!"

Vaso odgovori, u svom stilu, ali sa dozom sjete:

"Svakim danom, sve je tanja, a počinje i da klanja!"

AMANET

Mića, Dojo, i majka im - pošli da izjave saučešće porodici porodičnog prijatelja.

"Kad smo izišli iz kapele, majka je bila zgranuta izgledom mrtvacu. Poslije par minuta, reče Doju i meni: Dragi moji sinovi, ostavljam vam u amanet obavezu, da kad umrem, ako budem loše izgledala, obavezno zatvorite kovčeg, kako me niko ne bi mogao takvu videti!"

"Imam ja bolju ideju, mama!"

Majka me znatiželjno upita: "A koju sine - da čujem?!"

"Okrenućemo te potrbuške!" - završi Mića svoju priču.

AVIONI

Profesor predvojničke obuke u cetinjskoj Gimnaziji, Dušan Đonović, izveo učenike na livadu da im održi praktični čas.

"Kad ja kažem avioni, vi svi zaležite!" veli đacima popularni profesor. "Avioni!" - komandova Dušan. Zalegoše svi, liše Vela Vujovića.

"Što je Vujoviću?!" - pita profesor.

"Profesore, ovo su naši!" - odgovori đak.

KARAKAS

Na času geografije, u cetinjskoj Gimnaziji, profesor Dušan Martinović pita učenika Vela Vujovića:

"Koji je glavni grad Venecuele?"

"Karakas!" - odgovori Velo.

"Jeste, kad ti je šapnuo Gojko!"

"Profesore, u pravu ste; ali i da mi nije šapnuo, isto bi Karakas bio glavni grad!"

ZIMSKA SJEĆANJA: ČETIRI VELIKANA CRNOGORSKE UMJETNOSTI

Tekst: Maša Savićević

UVOD: CRNOGORSKA UMJETNOST KAO RAZNOLIK IZVOR NACIONALNOG PONOSA

Kada razmišljamo o umjetničkom doprinosu neke države, obično razmatramo niz povijesnih, društvenih i geografskih činitelja koji su oblikovali lokalnu kulturu. U slučaju Crne Gore, često se spominje da je riječ o prostoru nevelike površine, no začuđujuće bogate kulturne i krajobrazne raznolikosti. Zemlja smještena u okrilju visokih planina i obale Jadranskog mora stoljećima je oblikovala vlastiti identitet između dinarskoga gorštackog duha i mediteranskog kulturnog nasljeđa. Planine donose epski, ponosan stav, s poviješću ispunjenom obranom vlastite slobode, dok je obalni dio, napose Boka Kotorska, stoljećima živio dodire s Venecijom i širim Sredozemljem. Ta raznolikost, koju su brojni povjesničari umjetnosti opisivali kao "balkanski kontrapunkt", odražava se i u likovnoj baštini crnogorskog prostora.

Koliko je samo puta iz povijesnih spisa i usmenih predaja iskrsavala priča o Crnoj Gori kao "zemlji kamenitih planina i nemirnog mora", gdje se surova priroda prožima s blagim, gotovo pjesničkim, pogledom na svijet. Osvrt na umjetnost regije najčešće naglašava snažnu usmjerenost prema epskom slikanju i prikazivanju slobodarskoga duha, no nije za zanemariti ni ranija razdoblja, kada se u kotorskom i bokeljskom području razvijalo barokno slikarstvo, niti pak recentne procvate suvremene likovnosti. Povjesničari umjetnosti s drugih meridijana, poput Georgesa Benea, voljeli su napomenuti kako je Crna Gora "primjer da mala zemlja može iznjedrati široku paletu izričaja, od baroka do posve modernih poetika, uvijek u spoju s jedinstvenim lokalnim pečatom".

U obuhvatnijim analizama, nesumnjivo će se na popisu najznačajnijih crnogorskih slikara, bez obzira na raznolikost perioda i stilova, često pojaviti četvorica: Tripo Kokolja, Petar Lubarda, Milo Milunović i Vojo Stanić. Riječ je o autorima koji predstavljaju zasebne svjetove, a opet tvore koherentnu cjelinu kad se razmatra višestoljetna crnogorska likovna baština. Zanimljiva je

koincidencija da su sva četvorica, svaki na svoj način, rođeni ili umrli u zimskim mjesecima siječnju ili veljači, što nam u ovoj prigodi služi kao povod za preispitivanje njihove ostavštine i osvještavanje potpunog značenja tih "zimskih prijelaza". Zima se, naime, obično poistovjećuje s mirovanjem i ugašenošću, no upravo su te dane obilježili značajni rođendani i odlasci, pa se nameće misao da zima u Crnoj Gori, suprotno klišejima, može biti doba životne iskre i stvaralačke prekretnice.

U ovome tekstu, koji preuzima formu cjelovitog, opširnog eseja, sjetit ćemo se četiriju umjetnika i pokušati dočarati bogatstvo njihova doprinosa: Kokoljina baroknog slikarstva u Boki Kotorskoj, Lubardine moderne monumentalne ekspresije, Milunovićeva discipliniranog modernizma i Stanićeva vedrog pogleda na ljudsku svakodnevicu. Za svakoga od njih povezat ćemo osnovne biografske činjenice s karakteristikama likovnoga izričaja, najznačajnijim djelima, uspjesima i posebnostima zbog kojih su umnogome obilježili ne samo crnogorsku, nego i širu regionalnu povijest umjetnosti. Nećemo pritom preskočiti spomen na reakcije kritičara, novinara i povjesničara umjetnosti iz Hrvatske, jer je kontekst suradnje i utjecaja među susjednim regijama bio uvijek zamjetan i plodan.

Svaki od četiriju slikara odlikuje se autentičnim rukopisom, no zajedničko im je to što su, prema mnogim izvorima, svojim radom upisali Crnu Goru u veće povijesne umjetničke tokove: baroknu epohu Jadrana u slučaju Kokolje, radikalni iskorak modernizma i ekspresije u slučaju Lubarde, postimpresionistički i geometrijski odmjereni moderni duh kod Milunovića, te zaigrani, humorni i mediteranski stil kod Stanića. Pritom su, prema sudu povjesničara umjetnosti, djelovali i na "povijest, društvo i umjetnost" u širem smislu, jer su njihova djela prelazila političke i jezične granice, a i danas su izvor znanstvenih rasprava, izložbi i druženja ljubitelja umjetnosti.

U završnom ćemo dijelu razmisliti o tome kako je njihovo djelovanje utjecalo na sadašnjost, koliko je njihovo nasljeđe i danas živo, te kakvu poruku šalje generacijama

koje dolaze. Umjetnost, naglasit ćemo, uvijek govori o vremenu, narodu i identitetu; ona spaja, a ne razdvaja, i ne gubi na snazi čak i kad više ne postoje razlozi zbog kojih je inicijalno stvorena. Upravo su Kokolja, Lubarda, Milunović i Stanić dokaz da i u maloj zemlji, obavijenoj dinarskim klancima i jadranskim valovima, mogu roditi iznimno raznolika i univerzalno prepoznata umjetnička djela.

TRIPO KOKOLJA: BAROKNA RASKOŠ BOKE I DOPRINOS JADRANSKOJ KULTURI

Kontekst Boke Kotorske i Perasta u baroku

Razdoblje 17. stoljeća na prostoru istočnoga Jadrana obilježavaju snažna prožimanja mletačke, dubrovačke i lokalne bokeljske kulture. Gradovi poput Kotora i Perasta živjeli su od pomorstva i trgovine, a ujedno su bili i vjerska, katolička središta, gdje su nastajale iznimne crkve, oltari i procesije. **Tripo Kokolja** rođen je u Perastu 28. veljače 1661, upravo u trenutku kada je grad doživljavao zlatno doba: bogate obitelji financirale su graditeljstvo i naručivale umjetnine ne bi li potvrdile vlastiti prestiž, a putnici su dolazili iz raznih strana mletačkoga bazena. Kad je većina povjesničara umjetnosti krenula istraživati bokeljsku baroknu baštinu, shvatili

su da je Kokolja među prvim i najvažnijim imenima koje valja istaknuti.

Kotoranin i hrvatski mletački povjesničar Jakov Lukević pisao je krajem 17. stoljeća da "mladi slikar iz Perasta, Tripo Kocolia (kako ga je nazvao), pokazuje dar koji obećava ukras i slavu gradu". Njegova predviđanja doista su se ispunila, budući da je Kokolja – zahvaljujući crkvenim narudžbama i privatnim mecenama – uskoro oslikao brojne sakralne prostore diljem Boke, ali prije svega u Perastu i na otoku Gospe od Škrpjela. Za razliku od modernih vremena, kad se o umjetnicima pišu brojni članci u novinama, barokni je kontekst bio drukčiji: slikarska se reputacija gradila na osnovi vidljivih djela, a Kokolja je ubrzo postigao status jednog od vodećih lokalnih majstora. Crkva Gospe od Škrpjela s njegovim freskama i uljima na platnu još se i danas ističe kao "najefektniji primjer bokeljskoga baroknog duhovnog slikarstva", prema riječima povjesničara umjetnosti Marka Vučkovića.

Stilske značajke i najveća djela

Barokni slikar 17. stoljeća obično je usvajao načela bogate dekoracije, dramatike svjetlosnih efekata, izražene dinamike pokreta i rasporeda figura. Kokolja se, prema

stručnjacima, dobro uklopio u ta načela. U crkvi Gospe od Škrpjela osobito se ističu prizori anđela i svetaca, gdje on vješto upotrebljava tehnike zlatnih i sjajnih pigmenta u haljinama i okolnim detaljima. Kad se promatra cjelina slika, vidi se da su scene raspoređene tako da vizualno otvaraju prostor i uzvisuju stropove ili zidne plohe. Mletački utjecaj razvidan je i u mekim prijelazima boja, dok se "lokalni" trag nazire u pejzažnim naglascima i simbolima koji asociraju na bokeljske motive (brodovi, priobalni dijelovi) i ponekad suptilno upućuju na pomorsku tradiciju Perasta.

Zapis povjesničarke umjetnosti Lorete Živković, objavljen u monografiji o baroku u Boki Kotorskoj, ističe da je Kokoljin "doprinos originalnoj kombinaciji mediteranskih, jadranskih i mletačkih baroknih principa možda najveći u scenama Uznesenja i Navještenja", gdje figurativnost prelazi u ritmičku, vrlo skladnu cjelinu. Kokolja se nije bojao iskorištavati snažne kontraste svjetla i sjene – tipične za barok – ali ni prelijevanje jarkih boja u pozadini. Takav suptilan spoj drame i ljepote čini njegova djela toliko zanimljivima i danas.

Ugled, smrt i naknadno vrednovanje

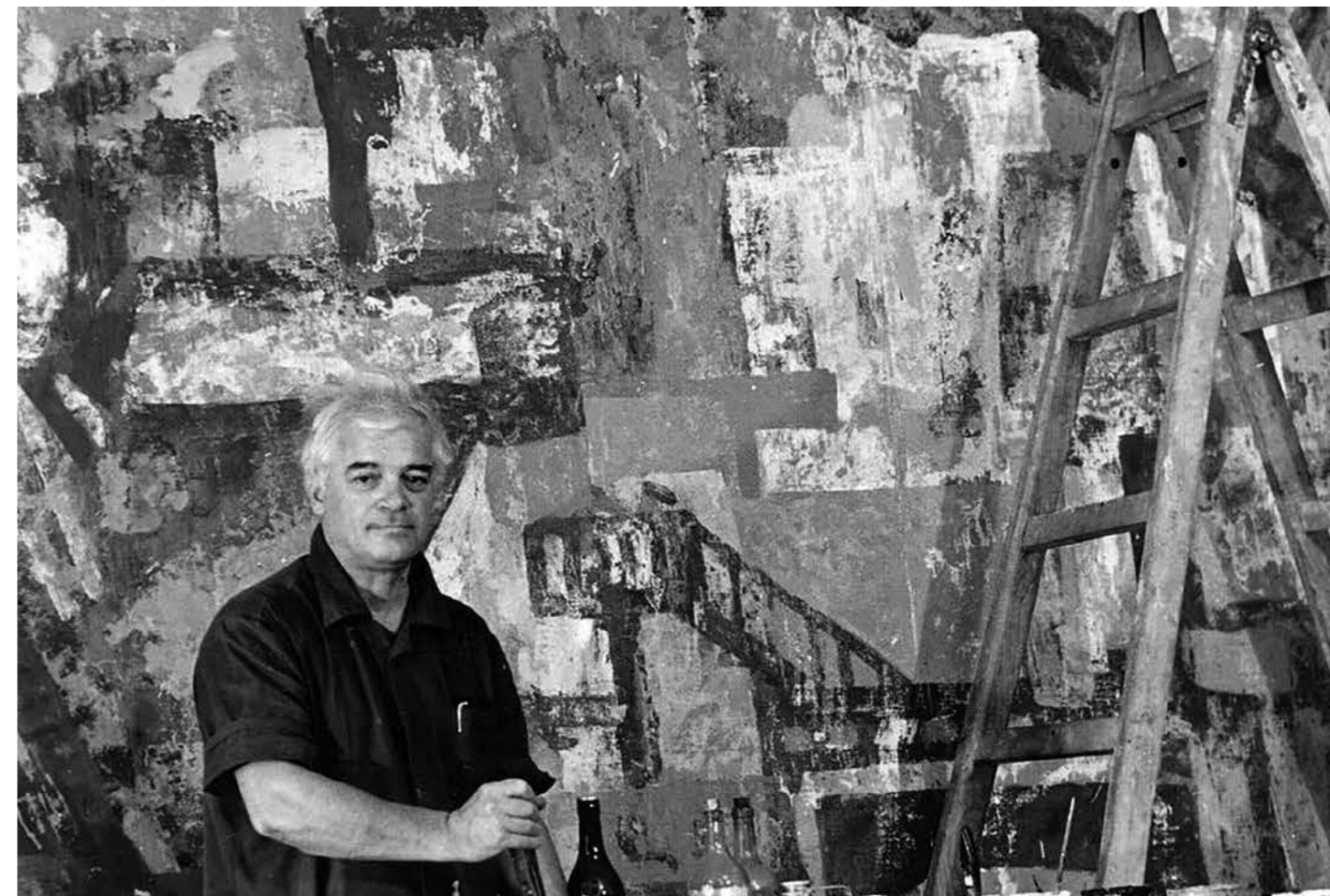
Kokoljinu je reputaciju tijekom posljednjih desetljeća njegova života podupirala uglavnom Crkva, koja je naručivala slike za svoje objekte, a navodno je imao i pokroviteljstvo pomorskih kapetanija Perasta, o čemu

postoje fragmentarni zapisi u mjesnim arhivima. UKokolja je preminuo 18. siječnja 1713. na otoku Korčuli, iako je glavnu životnu i radnu provedu u rodnom Perastu. U to se doba barok polako približavao kasnijoj, rokoko fazi, a i politička zbivanja u Boki počela su se mijenjati, pa je slikarstvo polako prelazilo u novu eru. Nakon njegove smrti, Perast više nije bio toliko živahno žarište narudžbi, stoga je velik dio Kokoljina rada ostao "smrznut" u zidovima i oltarnim prikazima, bez suviše medijske pompe.

Tek u 20. stoljeću, s povijesno-umjetničkim istraživanjima Boke, Kokolju se počelo vraćati zaslužno priznanje. Resturatorski pothvati – osobito nakon 1960-ih – otkrivali su da su neke slike i freske, pripisivane nejasno "talijanskim majstorima", zapravo djelo bokeljskoga slikara. U zadnjim desetljećima, više je monografija i izložbi prikazalo Kokoljin opus kao "dragocjeni dokaz da je barok bio duboko ukorijenjen i u Boki Kotorskoj, ne samo u Veneciji ili Dubrovniku". Danas se podrazumijeva da je on jedan od ključnih autora u prvoj, starijoj fazi crnogorske likovne povijesti, te da je svojim odlaskom usred zime simbolički zaokružio zlatno doba baroknoga Perasta i Boke Kotorske.

PETAR LUBARDA: MONUMENTALNI IZRIČAJ MODERNE SLIKARSKE VIZIJE

Polazište i glavni doprinos

Godine 1907. u selu Ljubotinju, blizu Cetinja, rodio se **Petar Lubarda**, čija će platna jednoga dana postati simbol snažnog spojavanja dinarskih motiva i modernističkoga jezika. Brojni povjesničari umjetnosti, poput Ljuba Babića iz Hrvatske i Nikole Dobrovića iz Srbije, stavljali su Lubardu na prvo mjesto kad bi opisivali "monumentalnu crtu" jugoslavenskoga slikarstva. Lubarda je, doista, njegovao stil u kojemu su djela ponekad prelazila granice realističkoga prikaza i ulazila u gotovo kubističko-ekspresionističku deformaciju, no zadržavajući jasne tragove crnogorske pejzažne inspiracije.

Poznato je da je mladi Lubarda rano uspio privući pažnju kritike zahvaljujući snažnom koloritu i osebnom tretiranju planina, oblika i, poslije, ratnih motiva. U svom esejičkom osvrtu "Slika i epski patos kod Lubarde", Dušan Matić je zapisao da Lubardin potez "nalikuje na snažan udarac boje koji presijeca obzor i nagoviješta da je tu sve aktivno, sve se kreće i prelijeva energijom". U ratno i poslijeratno doba, Lubarda je često prikazivao scene iz Narodnooslobodilačke borbe, no nikada se nije predao dogmi socijalističkoga realizma. Zamjetno je da su njegova partizanska djela uvijek iskrivljena, ekspresivna, puna fragmentiranih oblika i putujuće geometrije, ukazujući na to da se umjetnik više bavi slikarskim doživljajem nego pukom ilustracijom.

Međunarodno priznanje i "Noć u Crnoj Gori"

Godine 1955. stiže vijest koja je odjeknula: Lubarda je na Tokijskom Bijenalu proglašen najboljim sudionikom, sa svojim djelom "Noć u Crnoj Gori". Senzacija je još veća kad se saznalo da su Pablo Picasso i Marc Chagall ondje osvojili drugo i treće mjesto. Jugoslavenski su mediji tu priču prenijeli s velikim entuzijazmom, pričajući da je sâm Picasso bio zadivljen silinom Lubardine boje, iako povijesno nema sasvim jasnih dokaza o izravnoj Picassovoj izjavi. Svejedno, legendarni prizvuk ostao je postojan, a "Noć u Crnoj Gori" do danas se smatra jednom od stožernih Lubardinih slika, koncentrirajući ekspresiju, poluapstraktne forme i gorštačku dramatičnost. Hrvatski kritičar Grgo Gamulin nazvao ju je "košnicom pomaknutih linija, gdje planine i snovi postaju jedno, gdje čovjek, ako ga ima, stoji sitan, obuzet mračnom, a opet blistavom noći".

Vežanost uz zavičaj i odlazak

Iako je dobar dio života proveo u Beogradu i izlagao širom bivše Jugoslavije, Lubarda nikada nije skrivao da su mu Lovćen i dinarski pejzaži glavni rezervoar inspiracije. U razgovoru za beogradski list Politika, 1962. godine, izjavio je: "Svojim slikama želim govoriti o onom duhu Crne Gore, ne samo o planini kao motivu, nego o planini kao sudbini." Rijetko su slikari tako snažno

definirali pejzaž kao sudbinu, no u Lubardinu slučaju, to se doima sasvim logičnim: njegova su platna odisala prštavim bojama i krešendima oblika, pa su mnogi gledatelji pred njima osjećali gotovo fizičku energiju. Ljubo Babić, hrvatski slikar i teoretičar, potvrdio je da "Lubarda nije naprosto pejzažist, on je tragač za onom iskonskom energijom koja nastaje kada se planina združuje s jakim bojama ljudskoga temperamenta".

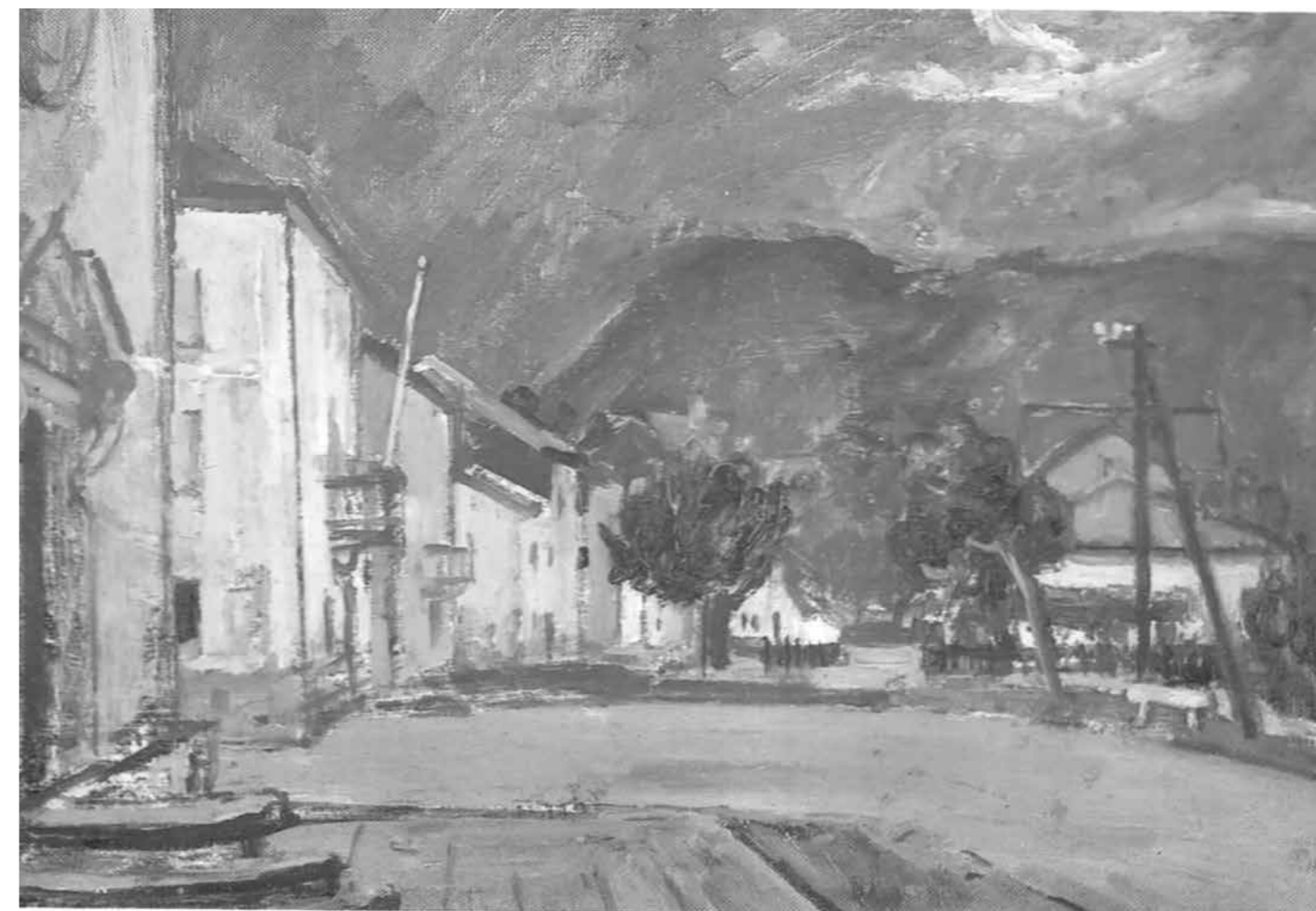
Snažan karakter pratila je i sveta oporuka: Lubarda je umro 13. veljače 1974. Taj se datum poklopio sa zimskim ugođajem, kojim je simbolično zaključen jedan od najvećih, najmonumentalnijih poglavlja crnogorskog, ali i jugoslavenskog, modernog slikarstva. Mnogi su suradnici zapisali da su se upravo tih dana prisjećali Lubardine "vulkanske" osobnosti, koja je, po mišljenju povjesničara umjetnosti Vojislava J. Đurića, "ostavila generaciji mladih stvaralaca slobodu da se ne boje velikih formata i intenzivnih boja, jer je on dokazao da to itekako može uspjeti". Danas, Lubardine slike žive u muzejima, galerijama i privatnim zbirkama; a ime "Noć u Crnoj Gori" nesmanjeno pobuđuje pozornost, podsjećajući sve da su i najskromniji, daleki zavičaji, kad su iskreno i umjetnički duboko izraženi, sposobni natjecati se s najvećim imenima svjetske umjetnosti.

MILO MILUNOVIĆ: DISCIPLINIRANA GRADNJA SLIKE I SNAŽNA PEDAGOŠKA ULOGA

U potrazi za skladom i formom

Ako Lubardu vidimo kao nepokolebljivog "divljeg" genija boja i ekspresije, **Milo Milunović** daje drugi pol crnogorskog modernizma: onaj tiši, odmjereni i klasičniji, gdje je svaki potez pažljivo odmjereno, a kompozicija strogo usklađena. Rođen je, 6. kolovoza 1897. na Cetinju, a školovao se u Firenci i Parizu, gdje je usvajao osnove europskog slikarstva. Kritičari stoga njegov stil opisuju kao sintezu talijanske renesansne disciplina crteža i postimpresionističkog koloritnog pojma, uz diskretne primjese geometrijske izgradnje prisutne u kubizmu.

"Milunović nije želio monumentalnost koja graniči s dramom, nego stabilnost koja graniči s tišinom," zapisao je beogradski profesor povijesti umjetnosti Nikola Dobrović. Doista, kad promatramo Milunovićeve pejzaže, mrtve prirode ili prikaze ljudi, ne opažamo razbijenu, vrišteću kompoziciju, nego skladnu postavku predmeta i ljudi. Boje nisu prigušene, ali ni eruptivno jarke: tipično se spajaju u harmoničan, valerski ujednačen dijalog toplih i hladnih tonova.

Rad u Zagrebu i Beogradu: poveznica s hrvatskom sredinom

Milo Milunović nije samo slikao u rodnoj Crnoj Gori; dio vremena proveo je i u hrvatskim gradovima, ponajviše u Zagrebu, gdje je imao priliku izlagati i surađivati s tamošnjim slikarima i kritičarima. Tada su se još više ustalili kontakti između crnogorske i hrvatske umjetničke scene, i Milunović se doživljavao kao simbol skladnoga modernizma. Poneki hrvatski kritičar, poput Jurja Baldanija, isticao je da su "Milunovićevi crteži i slike uvijek posjedovali elementarna pravila renesansne logike, ali i onu vedrinu koja nije nipošto plitka, nego promišljena". Takve su ocjene bile dragocjene za crnogorskog slikara, pokazale su da nije "izoliran" u rodnoj sredini, nego cijenjen na jugoslavenskoj razini, pa i šire.

Nakon prelaska u Beograd, postao je jedan od pokretača, zajedno s Petrom Lubardom, umjetničkih škola na Cetinju te Akademije likovnih umjetnosti u Beogradu. Mnogi studenti isticali su njegovu smirenost i mentorski stav koji je poticao na razmišljanje. Tekstovi iz 1950-ih potvrđuju da je Milunović znao s jedne strane poštovati individualnost, a s druge davati smjernice utemeljene na europskoj tradiciji. Na taj je način oblikovao brojne mlade talente iz Crne Gore, ali i iz drugih krajeva.

Odlazak i ostavština

Milunović je preminuo 11. veljače 1967, u dobu kad je već bio stekao status jednog od "stožernih modernista" Crne Gore i Jugoslavije. Povjesničari umjetnosti primijetili su zanimljivu činjenicu da je upravo veljača, zimski mjesec, postala simbol smirenoga odlaska čovjeka čije je slikarstvo također radilo na smirivanju i strukturiranju. Mnoge su se retrospektive njegovih djela organizirale i poslije njegove smrti, jačajući ugled i sjaj. Za crnogorsku likovnu scenu, on je predstavljao osovinu: Lubarda donosi eksploziju boja i oblika, a Milunović združuje čvrstoću crteža i skladan susret tradicionalnih i modernih koncepata.

Mnogima se čini da upravo Milunovićeve slike, kao što su "Pejzaž iz Crne Gore" ili "Mrtva priroda s voćem", zrače jednako danas kao i u vrijeme kad su nastale, jer posjeduju "bezvremenu kompozicijsku jasnoću", navod je profesora umjetnosti Branka Kovačevića. Upravo to, bezvremenost, ujedinjuje njegovu ostavštinu: nezavisno o političkim promjenama ili novim valovima u umjetnosti, Milunović se percipira kao garant "umjetničke ozbiljnosti i moderniteta", kojim je Crna Gora potvrdila da nije, ni u najizoliranijim epohama, zaostajala za europskim tokovima.

VOJO STANIĆ: HUMOR U SLUŽBI MEDITERANSKE TOPLINE

Rođenje i stvaralački razvoj

Najmlađi i najdugovječniji od ovih četiriju slikara, **Vojo Stanić**, došao je na svijet 3. veljače 1924. u Podgorici. Njegov slikarski put pokazuje još jednu dimenziju crnogorske umjetnosti: onu koja se odmiče od epskih planinskih i političkih tema te okreće jednostavnosti i trivijalnostima svakodnevna života. I premda je rođen u Podgorici, Stanić je mnogo toga crpio iz primorskog, mediteranskog, opuštenog ozračja, izvlačeći iz tih prizora humorne i ljudski tople slike.

Dok je Lubarda pravio snažne partizanske i dinarske kompozicije, a Milunović konstruirao "ozbiljne" modernističke poglede, Stanić se, opirući se patetičnim i herojskim zapletima, posvetio kavanskim i obalnim minijaturama. Ljude je prikazivao uz stol, s možda ponekom blagom deformacijom ili pretjerivanjem radi komičnog učinka. Često su se na njegovim slikama iznenada pojavljivali mačke, ptice, čudnovati detalji poput "lebdeće boce" ili prozora koji sugerira apstraktnu ravan. Publika je redovito naglašavala koliko su mu djela "simpatično satirična", a nikad zlobna.

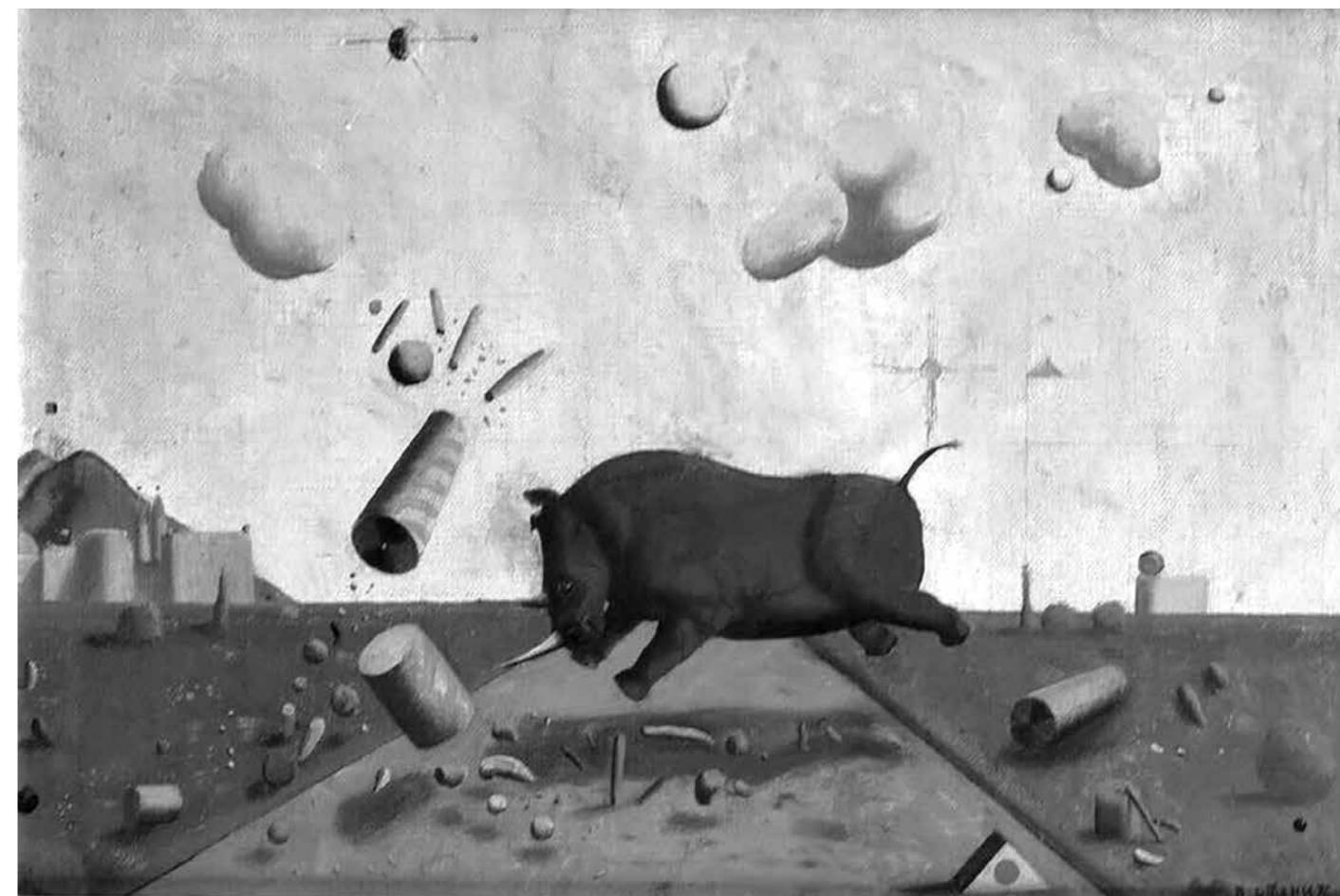

Humor i "kazalište života" na slikama

Kritičari poput Mira Glavurčića iz Crne Gore i Tonka Maroevića iz Hrvatske često su pisali o Stanićevoj sposobnosti da upravo prikazom "banalnih" situacija stvori cjelinu na rubu kazališne scene. Moglo bi se reći da je svaki njegov potez spreman na mali pomak, što dovodi do humora koji nije vika, nego diskretan, polu-satiričan. U jednom je intervjuu sam Stanić napomenuo da nikada nije želio ambiciozne teme, već da "u običnom razgovoru za stolom vidim dramu, a ponekad i smiješnu stranu". To je polazište pretvorio u slikarsku praksu, tako da su ljudi na njegovim platnima uvijek pomalo zamišljeni, ali i egzistira neka toplina, sunce, more i dojam mediteranske dokolice.

Hrvatski likovni kritičar Tonko Maroević nazvao je Stanićeve prizore "lakoćom postojanja, gdje se naizgled ništa ne događa, a zapravo se sva ljudska drama unutar toga može očitati". Neki su odmah povukli paralele s europskom tradicijom žanr-slike, podsjećajući na toplu figuraciju koja je mogla uključivati smiješne detalje i epizodne likove. No Stanićev je kontekst drugačiji – on miješa jadransku atmosferu i mjestimice lucidnu ironiju, prikazujući i trivijalne predmete s dozom poetike.

Zimski okvir rođenja, kasniji uspjesi i odlazak

Budući da se rodio upravo 3. veljače, mnogi su smatrali da je to zanimljiva koincidencija – uz hladan i možda snijegom ili kišom ispunjen mjesec, Stanić donosi radost i boje. Toliko je suprotno misliti o snijegu i ledu, a zatim vidjeti tople scene suncem okupanih terasa i ribarskih mreža. Moguće da je upravo stoga njegova umjetnost dobila dodatnu simboliku "protuteže" zimskoj inertnosti. Bez obzira na specifičnosti rođenja, Stanić je u kasnijem životu – gotovo do stote godine – nastavio raditi s jednakom vedrinom, izazivajući radost i poštovanje mnogih.

Prema Wikipediji i drugim službenim izvorima, Stanić je preminuo 5. prosinca 2022., što znači da je gotovo cijelo stoljeće proživio, noseći kist i vedrinu kroz sve mijene 20. i 21. stoljeća. Iako taj prosinački odlazak više nije u siječnju ili veljači, velik je dio njegova umjetničkog života ostao obilježen zimskim paradoxom: rođen u veljači, zračio je možda i više ljetne energije od bilo kojeg suvremenika. Čak i u hrvatskoj sredini, gdje su se priređivale izložbe i retrospektive, Stanić je doživljavao kao "topli mediteranski svjedok koji blagim humorom ublažava životne tegobe".

ZAKLJUČAK: SNAGA UMJETNOSTI KROZ VREMENA, JEZIKE I NARODE

Tripo Kokolja, Petar Lubarda, Milo Milunović i Vojo

Stanić – četiri slikara, četiri stoljeća, četiri stilski vrlo različita pristupa, a opet jedinstven pogled na crnogorsku umjetnost i baštinu. Svaki je od njih, rekosmo, ostavio neizbrisiv trag u povijesti, društvu i umjetnosti ovih prostora, svaki je na svoj način doprinio definiranju slike Crne Gore: od ranoga baroka Boke, preko modernizma prožetog epskim nabojem i skladnom geometrijom, do humorističnog, ljudskog prikaza svakodnevice. Nije nevažna ni činjenica da su svi, usred siječnja ili veljače, rođeni ili ispratili svoje fizičko postojanje, što čini zanimljivu "zimsku nit" unutar crnogorske likovne priče.

Uz baroknog Kokolja, Crna Gora očituje duboku povijesnu ukorijenjenost u jadranske i katoličke struje, dok se Lubarda i Milunović javljaju kao "dvije polarne energije" 20. stoljeća, jedna monumentalna i ekspresivna, a druga geometrijska i harmonična. Stanić, pak, unosi radost i humor kroz žanr-sliku punu svakodnevnih detalja, tvoreći kontrast epskim prizorima i političkim narativima. Tako se i potencijalno surova zima pretvara u simbol prelaza i nastajanja – baš kao što su se i njihove umjetničke sudbine u tim danima rođenja ili odlaska upisale u širu zapadnobalkansku i mediteransku povijest umjetnosti.

Sve to potvrđuje univerzalnu poruku o "bezvremenosti" likovnoga stvaralaštva. Dok su se države, režimi i

granice mijenjali, djela Kokolje, Lubarde, Milunovića i Stanića ostajala su svjedočanstvo ne samo nacionalnog identiteta, nego i ljudske potrebe da se oblikuju ljepota, energija i radost. Kad slušamo kritičare ili čitamo monografije, ponavlja se teza da su ova četiri umjetnika primjer kako su "različite epohe nosile različitu stilsku dominantu, ali uvijek na neki način nosile i pečat Crne Gore" (citat iz teksta povjesničara umjetnosti Žarka Damjanovića, "Crnogorski genij u četiri slike").

Zanimljivo je promatrati i kako su ti umjetnici prelazili, odnosno prelaze i nadalje, kulturne i jezične granice, povezivali se s hrvatskom sredinom i, obrnuto, privlačili kolekcionare i kritičare iz Zagreba ili Splita. Kokoljino barokno djelo ostavlja traga u dalmatinskim povijesnim spisima koji su istraživali bokeljsku umjetnost, Lubarda i Milunović redovito su izlagali i bili hvaljeni u hrvatskim muzejima, dok je Stanić gotovo suštinski mediteranski, pa su i dalmatinski likovni znalci blisko osjećali i njegov svijet. Umjetnost tako dokazuje svoju moć spajanja, o kojoj je jednom govorio Miroslav Krleža, naglasivši da su "likovna djela zrcala koja poništavaju granice i pri-

bližavaju ljude u iskrenom doživljaju ljepote ili misli". Danas, kada Crna Gora i njezini iseljenici diljem regije i svijeta pronalaze nove načine da čuvaju vezu s domovinom, prisjećanje na Kokolju, Lubardu, Milunovića i Stanića ostaje jedan od najvažnijih kulturnih "katalizatora". U druženjima i manifestacijama koje organiziraju crnogorska društva u Hrvatskoj, često se čuju pohvale upravo ovim umjetnicima, jer u njima vide suštinu: barokna Boka (Kokolja), planinska epska i suvremena modernost (Lubarda i Milunović) te humor ljudskoga života (Stanić). Ta širina nadilazi uski folklor i ujedno predstavlja Crnu Goru kao zemlju kolorizma, snažnog identiteta i nepredvidivih umjetničkih iskoraka.

Kultura, zaključimo, uistinu čini narod, kao što reče davno i sam Krleža, i upravo se po njoj prepoznajemo i dičimo bez obzira na epohe. Svatko tko je ikad kročio u crkvu Gospe od Škrpjela, zastao pred Lubardinom "Noći u Crnoj Gori", upio geometrijske kompozicije Mila Milunovića ili se nasmijao uz Stanićevu scenu iz kavane, razumjet će da umjetnost progovara i svjedoči o vrijednostima zajednice. U baroku Tripa Kokolje na-

slučujemo predanost vjerskim i pomorskim idealima, u Lubardinu kolorističkom žaru susrećemo nepokolebljivost i epsku hrabrost, u Milunovićevoj pročišćenoj harmoniji trajnu modernističku disciplinu, a u Stanićevu humoru ljudsko lice Crne Gore, toplo i jednostavno.

Dojam, stoga, da upravo spominjanje te četvorice u sklopu obilježja zimskih datuma rođenja ili smrti pokazuje moć simbola: i kada sve izgleda mirno ili zaleđeno, Crna Gora stvara i čuva svoje najveće umjetnike, a oni, u konačnici, preko svojih djela, obogaćuju i nas danas, prelazeći granice vremena, naroda i jezika. U njihovu se nasljeđu sabire iskustvo "malene, a goleme" zemlje, gdje su se barok, modernizam i humor mogli ispreplesti, i gdje je iz planinskog i primorskog krajobraza izrastao istinski univerzalni doprinos likovnoj kulturi ovog dijela Europe.

Pritom treba izdvojiti i riječi hrvatskog povjesničara umjetnosti Tonka Maroevića, koji je jednom prilikom rekao: "Razumjeti crnogorsko slikarstvo znači razumjeti širinu i svestranost jednog naroda, istodobno okrenutog starim obzorjima i novim izazovima", a upravo Kokolja, Lubarda, Milunović i Stanić to dokazuju na četiri slikarska načina.

Tako i jest. Barokni put Tripa Kokolje danas nas vraća dublje od tri stoljeća unatrag, Lubardin monumentalni zamah usred 20. stoljeća predstavlja epski iskorak u modernu, Milunovićeva tiha gradnja slike podsjeća na potrebu za ravnotežom i mjerom, a Stanićeva vedrina pokazuje da čak i unutar realnosti poslijeratnoga društva postoji potreba za smijehom i ljudskošću. Upravo zato možemo reći da su ovu četvoricu slikara njihovi radovi uzdigli iznad epoha i konvencija, a usput su se, i svi zajedno, upisali u simboliku zimskih mjeseci, gdje mraz ili hladnoća nikada nisu bili prepreka stvaralaštvu, nego možda tek početno polazište da se umjetnost još snažnije razbukta.

Umjetnost je, kako reče Miroslav Krleža, "ujedno i pamćenje i nada". Kada sagledavamo baroknoga Kokolja, poslijeratnoga Lubardu, discipliniranog Milunovića i humoristično-svakodnevnog Stanića, prepoznajemo da su oni, unatoč vlastitim stilskim i generacijskim razlikama, izgradili jedinstven mozaik. Tko bi, naime, mogao pomisliti da se epoha baroka i jarko modernističko slikarstvo mogu naći u istoj kulturnoj sredini? A kod Crne Gore baš to se dogodilo, i to s iznimnim uspjehom. I kada se podsjetimo da su njihovi rođendani ili smrti padali upravo u siječnju i veljači, možda je i to podsjetnik na moć umjetnosti da u najmirnije i naizgled najturobnije doba unese život i raskoš.

Na kraju, ostaje nam da se s ponosom osvrnemo na to kako je njihovo djelovanje i danas živo. Kokoljino djelo itekako privlači hodočasnike i ljubitelje baroka u Bokokotorskom zaljevu, Lubardin "vulkanski" stil postaje inspiracija mladim ekspresionistima, Milunovićevo umjereno slikarstvo i postimpresionistička kompozicija služe kao primjer ozbiljnom i temeljitom modernom radu, dok Stanićeva humanost i šala ukazuju na to da se ni u modernizmu ne mora odricati topline i jednostavne radosti. U kulturnim se krugovima u Hrvatskoj, s kojima su svi oni manje ili više bili povezani, i dalje priređuju izložbe i publiciraju katalogi s radovima ovih umjetnika, što potvrđuje transnacionalni doseg njihova opusa.

Kultura, kao "ono što čini jedan narod", ogleda se upravo u sjećanju na ovakve velikane, bez obzira jesu li njihovi umjetnički izrazi nastali prije tristotinjak godina (barok), usred 20. stoljeća (modernizam) ili su preživjeli do naših suvremenih dana (Stanić). Siječanj i veljača, koliko god se činili pospani i hladni, u njihovim su životima bili početak ili svršetak kreativnog puta, ali to ne umanjuje činjenicu da njihovo djelo i danas odiše žarom i značenjem, i to je upravo dokaz bezvremenskosti umjetnosti: ona nadilazi trenutak i postaje "svjedokom vremena, naroda i jezika", kako je govorio povjesničar umjetnosti i sveučilišni profesor Radoslav Šaljić. Nema sumnje da će i budući naraštaji Crnogoraca – u domovini i iseljeništvu, kao i brojni ljubitelji umjetnosti u Hrvatskoj i drugim susjednim zemljama – nastaviti otkrivati barokni sjaj Kokoljinih fresaka, monumentalnu snagu Lubardinih platna, sklad Milunovićevih kompozicija i blagi humor Stanićevih prikaza, uvijek iznova potvrđujući da istinska umjetnost, stvorena u malim sredinama, često nadiđe i najveće prostore.

Ukratko, upravo zato u ovome broju Glasnika, prisjećajući se siječnja i veljače kada su se ovi stvaratelji rađali ili odlazili, želimo još jednom naglasiti da su Kokolja, Lubarda, Milunović i Stanić u potpunosti zaslužili biti nazvani velikanima Crne Gore. Njihove su životne priče i djela potpun spoj tradicije i inovacije, a njihova su rođenja ili smrti u hladnim mjesecima, paradoksalno, postala simbol topline kulture, koja grije i spaja, a ne razdvaja. U konačnici, to je i jedna od najvećih istina o umjetnosti: ona se ne gasi jednostavno s jednim datumom, nego živi dalje, prelazi rubove stoljeća i premošćuje svaku granicu, svjedočeći da su "tragaci za ljepotom", kako je to kazao hrvatski književnik Vladimir Nazor, "najbolji graditelji mostova među ljudima". Upravo ovdje, kroz sjećanje na četvoricu slikara, možemo sve to iskusiti, s ponosom i zahvalnošću.

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Tivatska salata sa žućenicom

Sastojci:

- žućenica.....1/2 kg
- krtola.....1/2 kg
- jaja kuvana.....3 - 4
- kapula.....1 komad
- maslinovo ulje
- so
- papar
- pržena panceta ili slana riba po želji

Priprema:

Skuvati krtolu i jaja. Žućenicu sitno (1 – 2 cm) isjeckati. Kuvanu krtolu isprštiti pirunom, dodati žućenicu, popapriti, posoliti i preliti maslinovim uljem.

Sve lagano promiješati, dodati kapulu izrezanu na fete (po želji) i ukrasiti kuvanim jajima.

Salatu od žućenice poslužiti uz slanu ribu ili priganu pancetu.

Košet u tijesto

Sastojci:

- košet.....2 kg
- bršano.....800 g
- prašak za pecivo.....2 kesice
- jaja.....2 komada

Priprema:

Izvaditi kost iz ovčijeg košeta i skuvati ga do 70 odsto. Ohladiti. U prosijano brašno dodati prašak za pecivo i malo soli. Umijesiti tijesto i ostaviti ga da se odmori 15 minuta. Od tijesta oklagijom razvući jufku u debljine pola centimetra. Na to postaviti košet i umotati ga u tijesto.

Umotani košet premazati žumancetom i ukrasiti kaiševima tijesta i kružićima. Košet peći u zagrijanoj rerni na 180 0C 40-50 minuta, da dobije zlatnožutu boju. Pečeni košet sjeći poprečno na parčad i servirati na toplom tanjiru, uz prilog po želji.

Predstavljanje knjig "Iza ogledala" Nataše Kovačević - Njezvanove, Split

Svećani početak proba zbora "Montenegro" Zagreb

